

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Driemaandelijks tijdschrift
11e jaargang nr I - 2013
retouradres : Clarissenstraat 14,
9000 Gent

AFGIFTEKANTOOR GENT X
P.B. - X3/8152 - P 911181

Van Mensen en Dingen **Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen**

VOORHEEN: Oost-Vlaamse Zanten (sedert 1926) .

UITGEGEVEN DOOR:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (KBOV) i.s.m. het Huis van Alijn (Gent), het Museum voor Volkskunde (Brugge), en het Museum voor de Oudere Technieken (MOT) (Grimbergen) en Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag (LECA)

Met de steun van de Stad Gent en de Provincie Oost-Vlaanderen.

WEBSITES EN E-MAILADRESSEN:

<http://www.kbov.be> - info@kbov.be

<http://www.huisvanalijn.be> - info@huisvanalijn.be

<http://www.museabrugge.be> - volkskundemuseum@brugge.be

<http://www.volkskundemuseum.be> - opgenomen in MAS

<http://www.mot.be> - info@mot.be

<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - info@volkskunde-vlaanderen.be

REDACTIEADRES: Clarissenstraat 14, 9000 Gent

REDACTIESECRETARISSEN:

Jolien Van Daele, jolien@kbov.be

Elise Vos, mabelise@kbov.be

Francis Ascoop, francis@kbov.be

Barbara Vos, barbara@kbov.be

Adrien Brysse, adrien@kbov.be

Luc Devriese, devriese.okerman@skynet.be

WEBMASTER: Jean-Paul Putzijs (paul@kbov.be)

REDACTIE: Bea Baillieul, Rob Belemans, Kristien Bogaert, Adrien Brysse, Luc Daels, Johan David, Bart De Nil, Veronique De Tier, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sibylla Goegebuer, Willy Dezutter, Harlinda Lox, Peter Scholliers, Werner van Hoof, Jacques Van Keymeulen, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Jean van Cleven, Jolien Van Daele, Rinus Willemsen.

REDACTIERAAD: prof. dr. Jan Art, prof. dr. Elze Bninx, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Ma Devos, prof. dr. Luc François, prof. dr. Rik Pinx, prof.dr.GerardRooijackers,prof.dr.HugoSoly,p dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Ee

CONCEPT LAY-OUT: Nina Hoste

ABONNEMENTEN-INFORMATIE:

Jacqueline Hebbrecht: tel. 049.811.14.96
e-mail: abonnements@kbov.be

Abonnementsgeld: 20 Euro
Steunabonnement : vanaf 30 Euro

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-2 BE92703032751423 BIC AXABBE22 van Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w met als mededeling: ABONNEMENT of STEUNABONNEMENT. (indien een factuur wordt gevraagd : + 5,00 €)

Losse verkoop: 6 Euro per nummer van 80 pp.

Copyright: Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

AUTEURS GEZOCHT: Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactieadres en worden voorbesproken door een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toegestuurd. Iedere auteur aansprakelijk voor de inhoud van zijn bijdrage.

V.U.: Jolien Van Daele, Raphael Suylaan 30, 9930 Sleidinge

ISSN-NUMMER: 1379-9460

Foto's op de kaft: J.P. Putzijs, A. Brysse, Verzamelalbum R. Heughebaert

JAARGANG XI, 2013

VOORWOORD

Beste lezer,

In dit eerste nummer van 2013 worden opnieuw uiteenlopende onderwerpen aangesneden. Wie al eens aan een quiz deelneemt, heeft vast en zeker de vraag voorgeschoteld gekregen welke de kleinste stad of gemeente van een bepaald land of bepaalde regio is. Karel De Wilde onderzocht de verschillende invalshoeken om deze vraag te beantwoorden, zowel voor België als de buurlanden. Zijn onderzoek belicht enkele zeer boeiende en soms ook merkwaardige situaties waarin die gemeenten zich bevinden.

Het artikel "Dames en heren: van dominante grijze oudjes, over adellijke lieden naar Jan en Alleman" van de hand van Luc Devriese in de tweede Van Mensen en Dingen van vorig jaar, bracht Filip Bastiaen er toe zijn onderzoek naar het wezen en de rol van de veldwachter in dorpen van het Meetjesland in de negentiende eeuw in dit nummer te publiceren. Hij wijst onder andere op een duidelijk verschil in gehanteerde titulatuur voor de veldwachter, de politiecommissaris en de burgemeester. De pers speelde een belangrijke rol in de perceptie van de veldwachter toentertijd.

In het zeventiende-eeuwse Frankrijk was *suicidium* een zware zonde. Desondanks werd dit taboe in de theaterwereld niet omzeild. Tom Bruyer verwijst in een artikel gebaseerd op zijn doctoraatswerk naar Jean Racine en diens gebruik van het tragische potentieel van *suicidium* in een theaterstuk. Een stukje evenwichtswerk tussen antieke voorstellingen en zeventiende-eeuwse morele vereisten.

Ook Luc Devriese is opnieuw in z'n pen gekropen en heeft een huishoudnotitieboekje van Leonie De Witte uit het interbellum als inspiratiebron gebruikt om een reis te maken in het intellectuele leven van een vrouw van eenvoudige komaf.

Het Chinese stripverhaal vertoont verschillende duidelijke en minder duidelijke verschillen met de Westerse versies. Barbara Vos zal u meenemen naar de interessante wereld van het Chinese stripverhaal waarin maoïstische waarden en normen centraal stonden.

Voor de redactie,

Jolien Van Daele

INHOUD

Small is beautiful: Een speurtocht naar de allerkleinste gemeenten

KAREL DE WILDE 5

Meneer Champetter? Titulatuur en aanzien, Meetjesland, 1850-1900

FILIP BASTIAEN 29

Bloed en Tranen: zelfmoord als realiteit en literaire fictie in Frankrijk (17^e – 18^e eeuw)

TOM BRUYER 47 3

Filosofie tussen griepremedies en beerruimdatums in het huishoudboekje (1919 - 1937) van Leonie De Witte

LUC DEVRIESE 59

Educatieve propaganda: het Chinese stripverhaal onder Mao

BARBARA VOS 72

Aanwinsten in de KBOV bibliotheek 79

SMALL IS BEAUTIFUL: EEN SPEURTOCHT NAAR DE ALLERKLEINSTE GEMEENTEN

Karel De Wilde

Samenvatting

Gemeenten en gemeentefragmentaties verschillen sterk van land tot land. In deze zoektocht naar de kleinste gemeenten en steden in ons land en in de buurlanden Frankrijk, Nederland en Duitsland, ontdekken we eigenaardige toestanden, die bij nader inzien heel wat onthullen. Vóór de fusies, en zelfs lang er na, hield het polderdorp Zoutenaai de faam van kleinste of ex-kleinste gemeente van België vooral toeristisch hoog. Na de grote fusieoperatie van 1977 bleven het Haspengouwse Herstappe als kleinste gemeente en Mese – Messines als kleinste stad autonoom voortbestaan omdat ze een apart taalstatuut hebben als faciliteitengemeenten. België ten voeten uit. In Frankrijk belet een constitutionele regeling die diep wortelt in de Franse ziel, dat gemeenten zouden fusioneren. Om praktische redenen creëerde men een intergemeentelijk tussenniveau: de “communauté de communes” die een stuk van de bevoegdheden en taken van kleine gemeenten overneemt. Een zoektocht naar de werkelijk kleinste van de zo’n 50 gemeenten die minder dan 10 inwoners hebben, is een quasi onmogelijke zaak. Leven als God in Frankrijk... Nederland vertegenwoordigt het andere uiterste. Blijkbaar zijn onze noorderburen net iets te nuchter van aard om lilliputtergemeenten nog autonoom te laten voortbestaan. Noch wettelijke noch emotionele hindernissen hebben in het verleden grote fusies belet. Duitsland neemt een tussenpositie in. De situatie is er dispaaraat omdat de gemeentelijke organisatie tot de bevoegdheden van de verschillende Länder behoort. De allerkleinste gemeenten liggen in Rheinland-Pfalz en in Schleswig-Holstein. Ook daar heeft men een soort federaties van gemeenten gecreëerd, Verbandsgemeinden of Ämter genoemd. Hier en daar wordt de titel van ‘kleinste’ toeristisch geëxploiteerd en houdt men er zelfs middeleeuwse situaties in stand: een gemeente als landgoed, eigendom van één enkele adellijke familie.

Inleiding

Welke gemeente is de kleinste van het land? Hoe luidt de naam van de kleinste stad? Die vragen duiken wel eens op in een quiz en leiden vaak tot een variëteit aan antwoorden. Sinds de grote fusiegolf van 1977 lijkt die vraag in België op het eerste gezicht een beetje irrelevant geworden, maar niets is minder waar. Integendeel, de vraag naar de kleinste gemeente en stad van ons land onthult op vandaag een rare kronkel in ons bestuurlijk systeem, letterlijk en figuurlijk een “klein kantje”.

Omdat we nu eenmaal niet op een eiland leven, leek het ons ook interessant eens over de landsgrenzen heen te kijken naar de kleinste gemeenten van onze buurlanden. Ook dat leidde tot een paar verrassende resultaten met een volkscundig tintje.

In de huidige wereld van massificatie en schaalvergroting lijkt geen plaats meer te zijn voor lilliputergemeenten met nauwelijks een handvol inwoners. Ze halen ook zelden of nooit het nieuws. Enkel bij verkiezingen fonkelen hun namen heel kortstondig aan het firmament als piepkleine sterretjes. Daarbuiten zijn ze bij het grote publiek vrijwel onbekend en leiden ze een rustig, ietwat sluimerend bestaan. Tot op zekere dag een heemkundige in die gemeenten afstapt, rondkijkt, foto's neemt en in gesprek treedt met de lokale bevolking...

6

Zoutenaai, de ‘toverschone’ in Veurne-Ambacht

“De kleinste zelfstandige gemeente van België heet Zoutenaai. Ze ligt in de polders van Veurne-Ambacht in West-Vlaanderen en telt 27 inwoners op een oppervlakte van 207 hectare”. Wie in de jaren zestig van vorige eeuw op de lagere schoolbanken zat, heeft beslist dat zinnetje als leerstof in de aardrijkskundeles ingeprent gekregen. Die informatie was op dat ogenblik ook correct.

Eerst moeten we de term “gemeente” nader specificeren. Een gemeente is de laagste administratieve indeling van ons land, waarvan het bestuur in algemeen stemrecht verkozen wordt. Iedere gemeente heeft een burgemeester, minstens twee schepenen en in totaal minstens zeven gemeenteraadsleden (voor gemeenten van minder dan 1000 inwoners). De gemeentelijke autonomie ligt in de Belgische wet vrij sterk verankerd.

Zoutenaai werd voor het eerst schriftelijk vermeld in 1111 als Saltanawa, wat ‘zout water’ betekent. Inderdaad, de zee kwam via talrijke inhammen oorspronkelijk tot in Zoutenaai. De voornaamste straat van het dorpje heette van oudsher Oude Zeedijk (thans Zoutenaaiestraat). Het gebied werd ingedijkt in de 12de eeuw. Het cartularium van Veurne vermeldt in 1204 een ridder Waltherus van Soetenay en nog meerdere ridders van Zoutenaai in de 13^{de}

en 14de eeuw. Vrijwel zeker was Zoutenaaië als ridderlijke feodale heerlijkheid binnen de kasselrij van Veurne-Ambacht in handen van eenzelfde familie. In de 13de eeuw werd een dubbele motte (verhoging) met walgracht aangelegd, met bewoning van de landheer op de eerste terp en een kerkje annex kerkhof op de tweede. De dubbele motte structuur is nog duidelijk zichtbaar op de Ferrariskaart van 1775. Bij archeologische opgravingen in 1959 werden de grondvesten van het kerkje teruggevonden, enkele grafzerken en sporen van bewoning die teruggaan tot de 9de eeuw.

Kerkelijk werd Zoutenaaië in 1204 afgescheiden van de moederparochie Alveringem op initiatief van de bisschop van Terwaan. Het werd dus een afzonderlijke parochie, hoewel het in de praktijk meestal de pastoor van Eggevaartskapelle was die ook als deservitor voor Zoutenaaië optrad.

Ondanks die zelfstandigheid, telde Zoutenaaië in het Ancien Régime nooit meer dan een 25-tal inwoners. Oorlogen en overstromingen leidden ertoe dat men meermaals volledig moest herbeginnen om het zilte en waterzieke land van 'het Blote' enigszins bewoonbaar te maken. Het kerkje raakte in slechte staat in de late 18de eeuw, het werd door de Fransen in 1796 geplunderd en uiteindelijk in 1829 afgebroken.

Na het vertrek van de Fransen uit onze gewesten werden de oude gemeentegrenzen hersteld. Zoutenaaië werd een zelfstandige gemeente, hoewel het in de 19de eeuw gemiddeld slechts circa 25 inwoners telde, met een uitschieter van 36 inwoners in 1846. Herhaalde pogingen van buurgemeenten om met steun van het provinciebestuur het piepkleine Zoutenaaië aan te hechten, liepen op niets uit. De vroede vaders van Zoutenaaië wisten steeds hun zelfstandigheid met succes te verdedigen. De gemeente had geen schulden, de opbrengst van de landbouwbedrijven volstond om alle inwoners een behoorlijk inkomen te geven en de gemeentekas was groot genoeg om voor een paar inwoners de "openbare onderstand" te laten tussenkomen. In feite was Zoutenaaië een van de rijkste gemeenten van ons land! Het spookbeeld van het vlakbij gelegen dorpje 's Heerwillemskapelle, dat in 1819 met 90 inwoners afstand deed van zijn zelfstandigheid om uit de schulden te geraken, zal zeker wel meegespeeld hebben om de kleine gemeente goed te besturen.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1848 gaven te Zoutenaaië een ronduit merkwaardig resultaat. Er werd gestemd volgens het cijns kiesstelsel, zodat slechts 5 huiseigenaars kiesgerechtigd waren, die allen een stem uitbrachten op... zichzelf. In dat geval diende de koning de burgemeester en twee schepenen aan te duiden, wat ook gebeurde: Pieter Zwaenepoel, die al burgemeester van Zoutenaaië was sinds 1836, mocht zijn mandaat verlengen.

Voor 1950 gebeurde het frequent dat er in Zoutenaaië onvoldoende niet-verwante kiesgerechtigden waren om een reguliere gemeenteraad van 7 leden te kunnen samenstellen. Er kwam zelfs een wetswijziging aan te pas zodat ook verkiesbare burgers van buiten de gemeente in de gemeenteraad

konden zetelen!

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag Zoutenaai op een veilige afstand achter het front. Niemand van de ingezetenen sneuvelde en niets werd er vernietigd. Na de oorlog werden er een paar noodbarakken opgetrokken voor de huisvesting van ontheemde bewoners uit de dorpen van de frontstreek, zodat het inwoneraantal van de gemeente in 1920 steeg naar een historisch maximum van 37.

Afb. 1: Het centrum van Zoutenaai

Omwille van zijn afgelegen ligging, kreeg Zoutenaai als een van de allerlaatste gemeenten van België pas in 1950 waterleiding en elektriciteit. In datzelfde jaar werd een aanvang gemaakt met de verharding van de enige weg die het dorp met de buitenwereld verbindt. Anno 1961 deed de gemeentesecretaris van Zoutenaai tegelijk ook dienst in drie andere gemeenten, de Zoutenaaise veldwachter had nog twee andere polderdorpen onder zijn hoede. In dat jaar telde de gemeente 25 inwoners in zes huisgezinnen en evenveel woningen. Er waren drie personenwagens, twee tractoren, twee telefoontoestellen, één postbus, 15 paarden, 124 runderen en 103 varkens. Sinds 1948 had het dorp echter geen café meer na de sluiting van de herberg "Het Gemeentehuis". Vanaf 1952 deed de hoeve van burgemeester Oscar Kinget dienst als gemeentehuis: de raadsleden vergaderden rond de keukentafel, het gehele gemeentearchief bevond zich in één kast, buiten aan de zijmuur hing het "kastje" met de gemeentelijke aankondigingen en voor huwelijksplechtigheden werd de "beste kamer" omgetoverd tot trouwzaal.

Afb. 2: Toeristische ansichtkaart van Zoutenaai uit de jaren 1960

In 1961 kwam er een opvallend initiatief om het toerisme in Zoutenaai te bevorderen. Prof. K.C. Peeters, stadssecretaris van Antwerpen en eminent volkskundige, zorgde ervoor dat twee naoorlogse noodwoningen van het Kiel, die moesten wijken voor nieuwe bebouwing, werden gedemonteerd en overgebracht naar Zoutenaai voor de oprichting van een toeristisch ontvangstpaviljoen annex cafetaria. Het werd een grandioos succesverhaal; tussen augustus 1961 en eind 1962 noteerde men liefst 45.000 bezoekers. Burgemeester Kinget zorgde ervoor dat de gemeente ook een officieel wapenschild kreeg (goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 13.12.1962). Bij de gemeentegrens werden borden geplaatst "Welkom in Zoutenaai - België's kleinste dorp". Nabij het toeristisch paviljoen dat centraal in de gemeente gelegen was, prijkt tot op vandaag een tricolore plaatsnaambord "Centrum" (met het gekende onderschrift "Gift van het Gemeentekrediet").

Af en toe kwamen een paar persmensen naar Zoutenaai voor een reportage. Niettemin was de verbazing van de inwoners groot toen op zekere dag in 1969 een ploeg van het Franse weekblad "Paris Match" in het dorp neerstreek voor een reportage. Burgemeester Kinget en de beide schepenen Carton en Dequidt dienden snel-snel hun tricolore sjerp te omgorden. Het dorp had de internationale pers gehaald! Vermelden we ten slotte nog dat de gemeente Zoutenaai ook enige bekendheid had omwille van haar grote aantal ereburgers, namelijk 25, evenveel als er inwoners waren. Een van die ereburgers was componist Renaat Veremans, die het gedicht "Zoutenaai To-verschone" op muziek zette.

Helaas, het mocht niet baten. Bij de "pre-fusieoperatie" van 17 april 1971 werd de gemeente Zoutenaai samen met een hele rits omliggende polder-

dorpen bij de stad Veurne gevoegd. Niettemin behield het ook daarna nog zijn informele titel “Kleinste dorp van België” en bleef het tot op vandaag een zekere bekendheid behouden als pleisterplaats bij een zomers uitstapje in Veurne-Ambacht. Toch ging het met het inwoneraantal van Zoutenaai verder achteruit, tot een historisch dieptepunt van 14 inwoners in 1991, om nadien zich enigszins te herstellen tot 21 inwoners in juni 2011.

Vermelden we ten slotte nog dat in 1971 nog twee andere zeer kleine gemeenten in die regio hun zelfstandigheid verloren, met name Oeren (68 inwoners in 1970, 57 inwoners in 2010) en Sint-Rijkers (110 inwoners in 2008). Beide dorpen zijn vandaag deelgemeenten van Alveringem. Zowel in Oeren als in Sint-Rijkers was het gemeentehuis ooit gehuisvest in een historische herberg. Die van Oeren staat er nog steeds tot op vandaag. Herberg De Dolfijn uit Sint-Rijkers verhuisde in 1965 naar het openluchtmuseum Bokrijk.

Herstappe, een Haspengouwse parel aan de taalgrens

Door de grote fusieoperatie van 1 januari 1977 werd het aantal Belgische gemeenten herleid van 2359 tot 596. Hierdoor ging heel wat “couleur locale” in de kleine dorpen verloren. Denken we maar aan de talrijke gemeentehuizen in landelijke stijl, met een centrale ingang deur parallel geflankeerd met twee grote ramen. De ingang gaf uit op drie binnendeuren: links postkantoor, rechtdoor café en rechts gemeentehuis, met soms nog een apart lokaaltje voor de plaatselijke veldwachter.

Hoewel talrijke grotere gemeenten in de fusiegolf van 1977 hun zelfstandigheid verloren, ontsnapte de Limburgse gemeente Herstappe met zijn 102 inwoners wonderwel aan die fusie. Dat had zo zijn reden. Herstappe is een gemeente van het Vlaams Gewest met taalfaciliteiten voor Franstaligen (jawel!). Daardoor was het juridisch-technisch onmogelijk Herstappe te fusioneren zonder een wijziging aan de taalgrens door te voeren. Immers, het dorpje grenst maar aan 2 gemeenten: in het noorden de Vlaamse stad Tongeren, in het zuiden aan de gemeente Crisnée in het Waals Gewest. Of hoe het kleine Herstappe meesterlijk balanceert op de taalgrens!

In 2012 telde de gemeente Herstappe 88 inwoners, inclusief 3 nieuwgeboren kinderen. Bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen was het de enige gemeente van Vlaanderen waar men niet moest stemmen voor de gemeenteraad. Er was immers maar één lijst ingediend die bovendien evenveel kandidaten had als er mandaten te begeven waren. De inwoners moesten echter wél stemmen voor de provincieraadsverkiezingen...

Sinds 1994 is Serge Louwet burgemeester van Herstappe. Hij is eigenlijk aan-nemer van beroep. Dat komt goed uit, want als burgervader moet hij vaak zelf samen met zijn beide schepenen de handen uit de mouwen steken voor

Afb. 3: Het gemeentehuis van Herstappe, anno 2011 nog met een echte telefoonsel

het herplaatsen van een rioolmond, het aanleggen van een plantsoen of andere werkzaamheden, want eigen gemeentepersoneel is er niet. Dragan Markovic, gemeentesecretaris van Voeren, vervult hetzelfde ambt ook part-time in Herstappe. Zijn lange specifieke ervaring in bestuurszaken van faciliteitengemeenten komt in beide lokaliteiten goed van pas.

Herstappe heeft een echt gemeentehuis, met een lokaal dat fungeert als hulppost van de lokale politie en een ander lokaal dat tot voor enige tijd dienst deed als hulppostkantoor. In het "kastje" naast het gebouw hangen de ambtelijke mededelingen keurig in beide landstalen geafficheerd. Alle straten van de gemeente (het zijn er welgeteld vijf) dragen ook keurig tweetalige straatnaamborden.

Het dorpje met zijn kernbebouwing rond het eenbeukig neogotisch kerkje uit 1869 ligt ietwat verscholen te midden het weidse, glooiende landschap van Haspengouw. Herstappe geeft aan de bezoeker een nette en verzorgde indruk, zonder sporen van leegstand of verval. Het heeft een paar bezienswaardigheden: het Heilig Huisje, een idyllisch gelegen rustieke kapel uit de 15de eeuw, het Tolhuis uit 1770 waar eertijds effectief wegentol geheven werd (thans restaurant) en de Haspenhoeve, een historische vierkantshoeve uit 1782 die momenteel verbouwd wordt tot gastenverblijf.

Herstappe is vooral een oase van rust. Toen we vorig jaar het dorp bezochten, op een zomerse weekday en in volle avondspits, kwamen we op tien minuten

tijd welgeteld twee auto's en twee tractoren tegen. Enkele mensen van ter plaatse namen rustig de tijd om met ons een praatje te slaan. Allen drukten ons op het hart dat ze het leven in een minidorp als Herstappe voor geen goud van de wereld wilden missen.

Afb. 4: Tweetalige straatnaamborden te Herstappe

De kleinste stad: vóór de fusies Durbuy, sinds 1985 Mesen

Ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd een lijst vastgelegd van gemeenten die de titel stad mochten dragen (K.B. van 30.05.1825). Het betrof vooral plaatsen met historische stadsrechten, al waren er ook een paar steden bij die hun titel tijdens de Franse overheersing hadden gekregen. In het jonge België werd die lijst herbevestigd voor de steden van het eigen grondgebied: de stadstitel kwam bovenop het statuut van gemeente, maar hij was niet altijd gekoppeld aan de grootte of centrumfunctie van de gemeente en had geen verdere juridische of bestuurlijke gevolgen.

Bij de fusie van gemeenten op 1 januari 1977 werd wettelijk bepaald dat de stadstitel van bestaande steden werd uitgebreid tot het hele grondgebied van de fusiegemeente. Anderzijds kregen gemeenten de kans om alsnog een stadstitel aan te vragen via een Koninklijk Besluit. Dit kon gebeuren met een historische motivatie (bijvoorbeeld middeleeuwse steden die onder het Franse bewind hun stadstitel waren kwijtgeraakt) of omwille van hun actuele centrumfunctie. Tussen 1982 en 2000 verkregen meerdere Belgische gemeenten alsnog een stadstitel. Thans telt België 134 gemeenten die zich officieel stad

mogen noemen.

De burchtstad Durbuy aan de Ourthe kreeg in 1331 stadsrechten van de graaf van Luxemburg. In die tijd had het stadje reeds een belangrijke handelsfunctie als marktplaats en was er ook een legergarnizoen gevestigd. In 1441 kwam Durbuy in de handen van Filips de Goede, die het stadje bij de Bourgondische Nederlanden inlijfde. De imposante burcht werd in 1731 aangekocht door de adellijke familie d'Ursel, die ze volledig liet herbouwen en restaureren.

Het stadje Durbuy ligt in het smalle kloofdal van de Ourthe. Daardoor komt het dat het een kleine, gedrongen stadskern heeft van nauwelijks 200 meter diameter met nauwe kronkelige straatjes. Vanuit dat oogpunt heeft men in Wallonië aan Durbuy de titel "kleinste stad van België" gegeven, wat leidde tot een geweldige boost van het toerisme. Toch is die titel in werkelijkheid onzeker: de meeste bronnen vermelden dat Durbuy voor 1976 slechts 350 à 400 inwoners had, maar men doelt daarmee op de stadskern. De atlanten van de Belgische gemeenten uit de periode 1835 – 1845 vermelden echter dat het grondgebied van de gemeente Durbuy binnen zijn toenmalige grenzen 1250 inwoners telde!

Afb. 5: De stad Mesen met haar karakteristieke kerktoren

Hoe dan ook, de fusieoperatie van 1977 heeft Durbuy definitief de das omgedaan als echte of vermeende kleinste stad van België. De stad kreeg namelijk

een heel grote fusie met 12 deelgemeenten en steeg in een klap naar 12.000 inwoners! Durbuy is echter tot op heden een toeristische trekpleister van formaat gebleven.

Sinds 1985 mag het West-Vlaamse stadje Mesen officieel de titel van kleinste stad in België dragen. Het stadje heeft een lange en bewogen geschiedenis. Mesen was reeds in de 11de en 12de eeuw een belangrijk economisch centrum van de lakenhandel. De stad had ook juridisch een geheel aparte status. Adela van Frankrijk, dochter van de Franse koning Robert II, had namelijk in 1057 te Mesen een klooster van adellijke vrouwelijke religieuzen gesticht. Zij werd de eerste abdis. Omwille van haar wereldlijke macht als prinses, werd de abdij en het hele territorium van Mesen onder rechtstreekse voogdij van de Franse koning geplaatst; zonder tussenkomst van de graaf van Vlaanderen. Abdis en prinses Adela verleende Mesen stadsrechten: in de vlag en het wapen van de stad prijkt tot op vandaag nog steeds de lelie van het Franse koningshuis.

Voor de grote stadsbrand in de 15de eeuw telde Mesen 2000 haardsteden, wat overeenkomt met een bevolking van 6000 à 8000 inwoners. De teloorgang van de lakenhandel, de grote stadsbrand en de godsdienstoorlogen leidden ertoe dat het stadje economisch en ook qua inwoneraantal geleidelijk ineenschrompelde. In de Franse tijd telde Mesen nog nauwelijks 1300 inwoners. Na de afschaffing van het klooster in 1776 werd de abdijkerk gebruikt als parochiekerk. De voormalige abdijgebouwen werden omgevormd tot het Koninklijk Gesticht (Stichting) van Mesen. Keizer Napoleon ontnam Mesen zijn stadstitel.

Door zijn ligging aan het front werd Mesen tijdens de Eerste Wereldoorlog omzeggens volledig van de kaart geveegd. De Tweede Slag om Mesen in juni 1917 (internationaal bekend als the Battle of Messines) was in feite de aanzet tot de Derde Slag om Ieper (Battle of Passchendaele).

Vanaf 1920 werd Mesen geleidelijk heropgebouwd. De heropbouw van de voormalige abdijkerk met haar karakteristieke dikke vieringtoren werd pas voltooid in 1928. Het Koninklijk Gesticht werd niet meer heropgebouwd in de grote voormalige abdijgebouwen. Mesen leidde een ietwat sluimerend bestaan als gemeente van circa 1000 inwoners.

Net zoals Herstappe, kon Mesen om grondwettelijke redenen in 1977 niet met een aanpalende gemeente samengevoegd worden, omdat het een Vlaamse gemeente met faciliteiten voor Franstaligen is. In het noorden grenst Mesen (in het Frans officieel Messines genoemd) aan Heuvelland in Vlaanderen, in het zuiden aan Komen-Waasten (Comines-Warneton), een Henegouwse exclave behorend tot het Waalse gewest, met faciliteiten voor Nederlandstaligen (zogenaamde 'omgekeerde faciliteiten').

Bij K.B. van 19 juli 1985 kreeg Mesen zijn historische stadstitel terug, die het ten tijde van Napoleon verloren was. Daardoor werd het meteen gepromo-

veerd tot kleinste stad van België. Mesen telde begin 2012 welgeteld 952 inwoners op een oppervlakte van 358 ha. De stad telt op zijn grondgebied meerdere belangrijke oorlogsmonumenten die geregeld buitenlandse bezoekers aantrekken. Mesen profileert zich meer en meer als vredesstad.

Kleinste oppervlakte: Sint-Joost-Ten-Node

Over oppervlakte gesproken: totnogtoe hebben we het steeds gehad over de kleinste gemeente en stad op basis van het aantal inwoners. We speurden ook even naar de kleinste gemeente van België volgens het criterium oppervlakte. Tot onze grote verbazing kwamen we uit in een gemeente van het Brussels Gewest, met name Sint-Joost-Ten-Node, waar 27.134 mensen samenleven op een grondgebied van amper 114 hectare. Buurman, kunt u even opschuiven, alstublieft?

In Frankrijk: Epécamps, Rochefourchat et les autres: klein, kleiner, kleinst

Frankrijk kende tot op heden geen enkele grootschalige fusieoperatie. Alle gemeenten van destijds hebben nog steeds hun zelfstandigheid, hun eigen maires en adjoints. Navraag leerde ons dat de gemeentelijke autonomie strikt is vastgelegd in de Franse wetgeving. Om constitutionele complicaties bij een fusieoperatie te vermijden, heeft men in Frankrijk een intergemeentelijk tussenniveau gecreëerd tussen de individuele gemeente en het departement. Het betreft met name de "communauté de communes" die een stuk van de bevoegdheden en taken van kleine gemeenten overneemt. Een dergelijke "federatie" van gemeenten moet in principe minstens 5000 inwoners hebben en groepeerd op die manier vaak een hele resem kleine dorpjes. Openbare werken, centra voor cultuur en welzijnszorg, veiligheid, sociale diensten, enz. worden vaak op het niveau van de communauté de communes afgehandeld.

Dat leidde ertoe dat alle gemeenten, ook de allerkleinste, hun principiële zelfstandigheid behielden voor financiën, begroting en burgerlijke stand. Daarmee blijft Frankrijk zo'n beetje de kampioen van de kleine dorpjes. De republiek telt in totaal 36.679 zelfstandige gemeenten.

Een eigen afgeronde onderverdeling naar grootte op basis van officiële bevolkingscijfers uit 1999 gaf een ronduit verrassend resultaat:

4500 gemeenten	> 2000 inwoners (inclusief alle grootsteden)
4100 gemeenten	1000 à 2000 inwoners
6700 gemeenten	500 à 1000 inwoners
10.800 gemeenten	200 à 500 inwoners
6500 gemeenten	100 à 200 inwoners
3000 gemeenten	50 à 100 inwoners
1000 gemeenten	< 50 inwoners

Met andere woorden, bij onze zuiderburen zijn er zo'n drieduizend Herstappes en duizend Zoutenaais! Dat deed ons toch wel even de wenkbrauwen fronsen. De speurtocht naar de allerkleinste zelfstandige gemeente van Frankrijk volgens aantal inwoners werd uiteindelijk een complexe materie. De volkstelling van 1999 vermeldt 40 gemeenten met een inwoneraantal van 10 of minder; de geringste verschuiving in het bevolkingsregister leidt in zulke gevallen direct tot een sprong in de rangschikking.

In het Noord-Franse departement van de Somme, ongeveer in het midden van de driehoek Amiens - Abbeville - Doullens, ligt het dorpje Epécamps. Volgens de gegevens van het INSEE (nationaal instituut voor de statistiek in Frankrijk) telde die gemeente in 1999 nog 11 inwoners, in 2009 was dit aantal geslonken tot 7. Hadden we hier echt de allerkleinste gemeente van Frankrijk te pakken? Op het eerste gezicht wel. Een zomercolumn van het Nederlandse NOS-journaal op 12.8.2009 door journaliste Saskia Dekkers leek ons gelijk te geven. Zij had de burgemeester van Epécamps, Jean Deramecourt, geïnterviewd in het gebouwtje dat dienst deed als "mairie". Alle volwassen inwoners van de gemeente hebben een zitje in de plaatselijke gemeenteraad, men dient zelfs twee burgers van buiten de gemeente aan te trekken om het wettelijk vastgelegde minimum van 9 gemeenteraadsleden te halen. De maire van de gemeente Epécamps krijgt van de Franse staat een maandelijks wedde van 40,- euro als vergoeding voor de kosten uit hoofde van zijn ambt!

Epécamps heeft zowaar een kleine eigen website, een privé-initiatief. We konden er wat interessante informatie uit putten. Epécamps, in de 12de eeuw voor het eerst vermeld als Spissus Campus of Espescamp, was in de middeleeuwen een priorij met belangrijk grondbezit die afhing van de abdij Saint-Martin te Amiens. In 1698 telde het landbouwersdorpje 48 inwoners, met

een kerkje en een eigen pastoor. In 1901 waren er 32 inwoners, het kerkje was nog in gebruik en er was zowaar een eigen dorpschooltje met één lerares.

Afb. 6: Het centrum van Epécamps geeft een ietwat rommelige indruk.

Het leek ons interessant genoeg eens een persoonlijk bezoekje te brengen aan Epécamps, wat ons in augustus 2011 ook gelukt is. Epécamps behoort tot de “communauté de communes” van Bernaville. Die centrumgemeente telt zelf maar een goeie 1500 inwoners en gaf in de zomervakantie een zeer stille indruk. Verderop volgt een wegwijzer “Epécamps”, een plaatsnaambord en honderd meter verder een doorstreept plaatsnaambord. Precies tussen beide leidt een klein straatje naar links, de Rue du Village, met een klein huisje halverwege de straat (mairie) en iets verderop een keerpunt dat het einde van de weg aanduidt, net voor het kerkje dat in zeer vervallen toestand verkeert. Rechts naast het kerkje is een groot toegangshek van een herenboerderij. Daar woont beslist de burgemeester. Toen we daar kwamen, was enkel de hond thuis en die had - op wat sloom geblaf na - niet zoveel zin in enige activiteit.

We slaagden er wel in even door het raam van de “mairie” binnen te gluren. Het gemeentehuis in kwestie beschikt over een oude tafel met tien oude stoelen, een antieke houtkachel en een kastje aan de muur. Er was zowaar een telefoontoestel! Links naast het kerkje ligt een overwoekerd grasperk, waartussen nog een paar restanten van gietijzeren grafkruisen oprijzen. Achteraf kwamen we aan de weet dat in 1944 twee Britse piloten op die plaats

voorlopig begraven werden toen hun vliegtuig boven Epécamps was neergeschoten. Later werd hun stoffelijk overschot overgebracht naar het Britse oorlogskerkhof van Longueval. Dit moet zowat het belangrijkste oorlogsfeit van de gemeente geweest zijn.

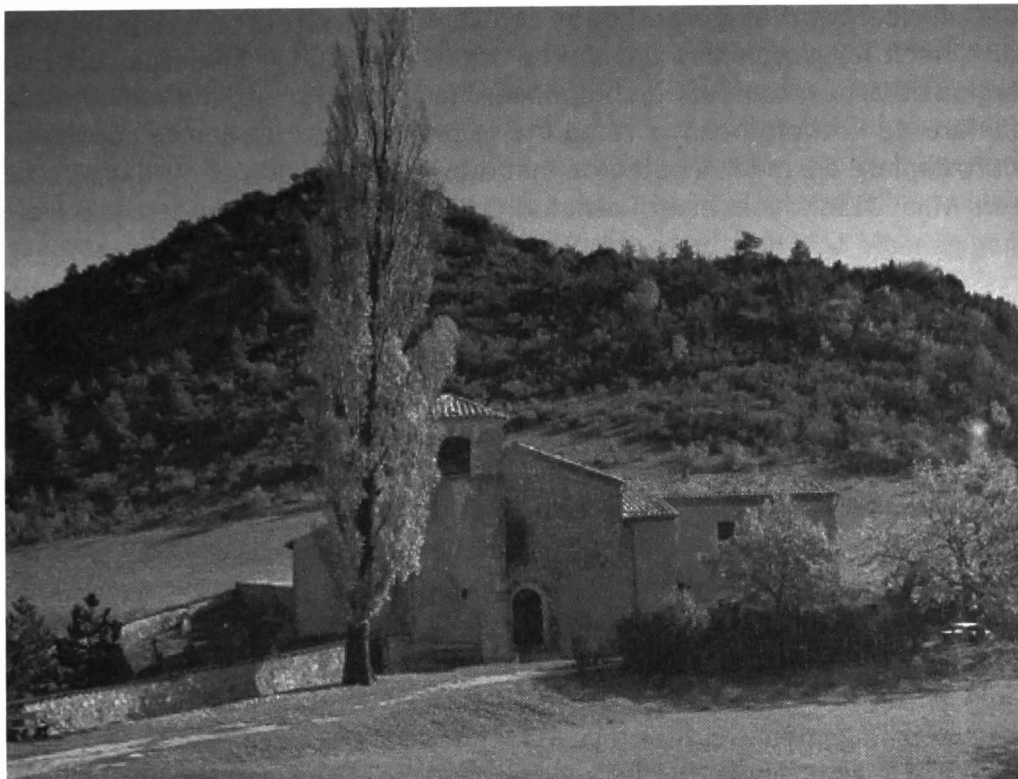
De dorpsstraat van Epécamps ligt er ietwat versleten en rommelige bij, niet in het minst vanwege het landbouwalaam dat her en der opgesteld staat. Niettemin is het dorpje landschappelijk prachtig gelegen aan de rand van een loofbos en uitgestrekte glooiende akkers. Gepeild naar zijn motivatie om een dergelijke kleine gemeente als Epécamps te bewonen en te besturen, zei burgemeester Deramecourt tot de NOS: "On est libre ici". Dat zinnetje spreekt boekdelen.

Maar is Epécamps nu effectief de kleinste gemeente van Frankrijk? Ja en nee. In feite zouden we Epécamps moeten omschrijven als "kleinste zelfstandige gemeente van Frankrijk waarvan de gemeenteraad in meerderheid uit permanente ingezetenen van de gemeente bestaat en die beschikt over een afzonderlijk gemeentehuis". Trouwens, tijdens de tweede ronde van de Franse presidentsverkiezingen vorig jaar had Epécamps (9 kiezers, opkomstpercentage 100%) de einduitslag van het duel Sarkozy-Hollande perfect voorspeld: 4 stemmen tegen 5!

18 Via de statistische gegevens van het INSEE met de volkstelling van 1999 komen we te weten dat het plaatsje Leménil-Mitry in Lotharingen (departement Meurthe-et-Moselle) de kleinste bewoonde zelfstandige gemeente van Frankrijk was: twee inwoners. Sinds 2009 telt men aldaar 3 gedomicilieerde bewoners en is het dorpje meteen zijn exclusieve titel kwijt.

Toch is er nog iets speciaals met Leménil-Mitry: er staat een kasteel van de adellijke familie de Mitry. In de gemeenteraad van het plaatsje hebben 5 raadsleden op 9 de Mitry als familienaam; klaarblijkelijk kent men in Frankrijk geen verwantschapsclausule voor gemeenteraadsleden. Onder Napoleon telde het dorpje nog 96 inwoners. Leménil-Mitry heeft één beroemde telg voortgebracht: generaal Antoine de Mitry (1857 - 1924), een belangrijk legerleider tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De gemeente Rochefourchat in het departement Drôme, nabij Die (ten zuidoosten van Valence) met welgeteld 1 residerende inwoner, mag zich sedert 2009 officieel kleinste zelfstandige gemeente van Frankrijk volgens inwoneraantal noemen. De gemeente heeft een oppervlakte van 1274 ha. en ligt in een bergachtig, vrij afgelegen gebied zonder grote wegen. Volgens een interview van de Franse radio Europe 1 met een "maire adjoint" van Rochefourchat op 30 december 2011 had de laatste permanent gedomicilieerde bewoner in 2010 de gemeente verlaten. Men heeft dus in feite 0 inwoners, maar wel een voltallige gemeenteraad van 9 leden die allen buiten de gemeente wonen, een maire (Jean-Baptiste Le Moyne de Martigny), twee "maires adjoints", en een jaarbudget 2010 van 18.700,- euro, waarbij de eind-

Afb. 7: Het idyllische Rochefourchat. Als God in Frankrijk woonde...

afrekening een batig saldo van 5000,- euro vertoonde! Men denkt er geen ogenblik aan om het dorp te laten fusioneren met een buurgemeente. De vroede gemeentebestuurders houden als gemotiveerde vrijwilligers het dorp bewoonbaar en leefbaar: “On est heureux ici”.

19

Rochefourchat is echter absoluut geen spookdorp. Er zijn meerdere gîtes en vakantiewoningen, die goed onderhouden worden. De gemeente heeft zelfs twee historische kerkjes op haar grondgebied, die nog in vrij goede staat verkeren en enkele kunstschaten herbergen. Een van de gîtes is een voormalige dorpsschool en boerderij, die nu deels gebruikt wordt als vakantiewoning, deels als “mairie”! De gemeente geeft een naar Franse maatstaven zeer verzorgde indruk; de overweldigende natuur maakt de leefomgeving ronduit idyllisch.

Rochefourchat was in de middeleeuwen een leengoed in het bisdom Die. In 1806 woonden er 221 mensen, in 1900 waren er dat nog 89, in 1946 nog 31 en rond 1965 dook het dorpje onder de kaap van 10 inwoners. De geleidelijke ontvolking van afgelegen landelijke streken in Zuid-Frankrijk heeft vooral met economische motieven te maken. Vanaf de jaren 1960 ontwikkelde zich in die landelijke gebieden het verblijfstoerisme tot een belangrijke economische factor, die echter weinig of geen demografische gevolgen had. Er volgde met andere woorden geen echte herbevolking in de strikte zin van het woord.

Het dorpje Rochefourchat heeft een klein maar heel speciaal monumentje. Het is een ovaal emailen plaatje met de tekst “Middle of Nowhere”, een titel

die officieel werd toegekend door een vereniging van kunstenaars. Bovendien heeft het dorpje ook zijn sporen nagelaten in het Franse volkslied. Een regionale artiest schreef en componeerde rond 1900 het ludieke liedje “La fanfare de Rochefourchat a remporté le premier prix de France” over een dorpsfanfare die meer repeteerde met drinkgelagen dan met muziekpartituren. Maar desondanks heeft Rochefourchat hem meer dan honderd jaar later nog gehaald ook, die eerste prijs van Frankrijk!

De statistieken van het INSEE tonen echter nog heel wat meer. In het Franse departement Meuse, in de omgeving van Verdun, liggen 6 zelfstandige gemeenten die sinds jaar en dag 0 inwoners hebben. Het betreft: Bezonvaux, Cumières-le-Mort-Homme, Louvemont-Côte-du-Poivre, Fleury-devant-Douaumont, Haumont-près-Samogneux en tot slot Beaumont-en-Verdunois. Het betreft 6 kleine dorpen die tijdens de Slag van Verdun in 1916 volledig werden verwoest. Na de oorlog werden ze niet meer heropgebouwd omwille van de extreme bodem- en grondwatervervuiling na de gifgasoorlog en de te grote gevaren van niet-ontploffte munitie. De Franse overheid besloot reeds in 1919 die zes gemeenten uit te roepen tot “communes mortes pour la France” en ze integraal aan te kopen als oorlogsmonument. Zij blijven echter zelfstandige gemeenten tot op vandaag! In plaats van een echte gemeenteraad van 9 leden, hebben die “martelaarsgemeenten” een bestuurscollege van 3 leden onder toezicht van de prefect van het departement. De maire is meestal een gepensioneerde legerofficier. In elk van die 6 gemeenten is een herdenkingskapel en oorlogsmonument opgericht. De bekendste plaats van het zestal is Fleury-devant-Douaumont, op wiens grondgebied het grote nationale monument van de Slag van Verdun zich bevindt.

Bij onze noorderburen

Over Nederland kunnen we relatief kort zijn. De gemeentelijke autonomie ligt er lang niet zo vast verankerd in de wet zoals in België of Frankrijk, zodat het juridisch vrij eenvoudig is om groepen van gemeenten te fusioneren tot grotere entiteiten. Dat is in het verleden meermaals gebeurd, zodat Nederland momenteel (per 1 januari 2013) nog slechts 408 volwaardige gemeenten met een eigen plaatselijk bestuur telt. Blijkbaar zijn onze noorderburen net iets te nuchter van aard om lilliputtergemeenten nog autonoom te laten voortbestaan. In hun ogen ware zoiets een grandioos anachronisme.

De kleinste zelfstandige gemeente van Nederland is Schiermonnikoog met zijn 963 inwoners. Ze werd om zuiver territoriale redenen als afzonderlijke entiteit behouden. Het gaat hier namelijk om een van de Waddeneilanden, zodat fusie uit zuiver praktisch oogpunt (afstand en overzetverbindingen) vooralsnog uitgebleven is. Toch circuleren er geregeld nog plannen om de Waddeneilanden in grotere entiteiten op te nemen.

Een ander apart verhaal met territoriale complicaties betreft de gemeente Baarle-Nassau. Hoewel die gemeente meer dan 6700 inwoners telt, heeft men herhaaldelijk gepoogd ze te fusioneren met een grotere entiteit. Enig probleem: binnen het grondgebied van Baarle-Nassau ligt de Belgische gemeente Baarle-Hertog, een conglomeraat van Belgische enclaves in Nederland. In de loop van de 19de en 20ste eeuw hebben beide gemeenten een uniek samenwerkingsverband gesloten om het stadje Baarle met zijn versnipperd grondgebied op een harmonieuze manier te beheren vanuit 2 gemeentebesturen in 2 verschillende landen met soms aanzienlijke verschillen in wetgeving en bestuurspraktijk. Trouwens, ook het Belgische Baarle-Hertog werd bij de fusieoperatie van 1977 om diezelfde reden ongemoeid gelaten.

De discussie over de kleinste stad van Nederland is louter academisch. Immers, geen enkele van de kleine plaatsen met historische stadsrechten is vandaag nog een zelfstandige gemeentelijke entiteit. Bovendien wordt (in tegenstelling tot België) bij een gemeentelijke herindeling de eventuele historische stadstitel van de kerngemeente of een van de deelgemeenten niet uitgebreid tot het hele grondgebied van de nieuwe gemeentelijke entiteit.

Vermelden we hierbij louter illustratief het historische stadje Sint-Anna-ter-Muiden in Zeeuws-Vlaanderen, tussen Sluis en de Belgische grens bij Knokke. Door de verzanding van het Zwin, begon de middeleeuwse stad weg te deemsteren tot een klein historisch plaatsje met op vandaag een 50-tal inwoners. In 1880 werd Sint-Anna-ter-Muiden als zelfstandige gemeente opgeheven en bij Sluis gevoegd. Die gemeente werd in 1995 onderdeel van de gemeente Sluis-Aardenburg, die op haar beurt in 2003 samen met Oostburg weer opging in de nieuwe fusiegemeente Sluis.

Drie Duitse gemeenten spelen haasje-over om ter kleinst

In de Duitse Bondsrepubliek is de voorgedij over de gemeenten een exclusieve bevoegdheid van de Länder, d.w.z. de deelstaten. Daardoor zijn in de loop der jaren grote verschillen ontstaan in het aantal zelfstandige gemeenten, naargelang de deelstaat opteerde voor een fusiegolf of voor een samenwerkingsverband van gemeenten. In Nordrhein-Westfalen heeft men geopteerd voor grootschalige fusieoperaties, soms tot zeer grote entiteiten. In Rheinland-Pfalz en Schleswig-Holstein daarentegen, heeft men een soort federaties van gemeenten gecreëerd (Verbandsgemeinden, respectievelijk Ämter genoemd), waarbij de Ortsgemeinde haar principiële zelfstandigheid behield en een deel van haar bevoegdheden, een beetje te vergelijken met het systeem van de “communautés de communes” in Frankrijk. De allerkleinste gemeenten van Duitsland zijn dus enkel in Rheinland-Pfalz of Schleswig-Holstein te vinden.

Drie gemeenten die wedijveren voor de titel van kleinste gemeente: Gröde

en Wiedenborstel in Schleswig-Holstein, en Dierfeld in Rheinland-Pfalz. In het bepalen van de exacte rangorde tussen dat drietal, faalt zelfs de "Deutsche Gründlichkeit" van het Statistisches Landesamt. Het geeft geen uitsluitel en de gegevens uit ambtelijke bronnen spreken mekaar hier en daar tegen.

Volgens het voornoemde bureau voor statistiek telde Gröde per 31.12.2011 in totaal 5 inwoners (4 mannen en 1 vrouw) op een oppervlakte van 252 ha. Gröde is een "Hallig", d.w.z. een Waddeneiland zonder zeewering in Nordfriesland. Op die eilanden is enkel een "Warft" of opgehoogde terp permanent bewoonbaar; de rest is slikken- en schorregebied dat bij hoogtij en vooral springtij onder water komt te staan.

We hebben echter gerede twijfels bij dat statistisch bevolkingscijfer. Op de website van de Amtsgemeinde of "federatie" Husum staan de verslagen van alle gemeenteraadszittingen in alle Ortsgemeinden van de federatie online in pdf gepubliceerd. Krachtens de wet wordt in Schleswig-Holstein in gemeenten van minder dan 70 inwoners een verkozen gemeenteraad vervangen door een halfjaarlijkse volksvergadering van alle kiesgerechtigde inwoners, onder leiding van de rechtstreeks verkozen en onbezoldigde burgemeester. Welnu, op het verslag van de volksvergadering van 13.12.2012 te Gröde worden 10 namen opgesomd, 5 mannen en 5 vrouwen. Een gastspreker van een intergemeentelijke werkgroep werd geheel afzonderlijk vermeld, zodat we mogen aannemen dat Gröde in werkelijkheid 10 inwoners telt. Het onderscheid tussen gedomicilieerde en permanent of niet-permanent residerende inwoners ligt meer dan waarschijnlijk ten grondslag aan dit verschillend inwoneraantal. Ook op de volksvergadering van 2008 (met burgemeestersverkiezing) werden 10 inwoners bij naam vermeld.

Gröde is enkel over zee bereikbaar, met een privé-veerdienst zonder vast vaarschema. Het eilandje heeft aan de Warft een jachthaven en goede toeristische faciliteiten in het zomerseizoen. Gröde heeft één historisch gebouw: het zaalkerkje uit 1779 dat onder eenzelfde dak ook de dorpsschool annex schoolmeesterwoning herbergt. Pittig detail: op de volksvergadering van 13.12.2012 besprak de burgemeester het voorstel om de gemeentelijke hondenbelasting met 10,- euro per jaar te verhogen. Nu telt Gröde op haar grondgebied exact 4 trouwe viervoeters, wat dus een meeropbrengst van 40,- euro op jaarbasis voor de gemeentekas zou opleveren, maar meteen leidde tot het nodige gemor bij de betrokken baasjes!

Op de statistische tweede plaats qua inwoneraantal per 31.12.2011 prijkt de gemeente Wiedenborstel met 9 inwoners, te weten 3 mannen en 6 vrouwen. Voor deze gemeente heeft men zelfs bij het statistisch bureau achteraf moeten toegeven dat twee kinderen ten onrechte niet waren meegeteld, zodat het ware inwoneraantal in feite 11 bedraagt.

Wiedenborstel (nabij Steinburg in Schleswig-Holstein) is een Gutshof of landgoed. Alle inwoners behoren tot eenzelfde familie. Heidi Lemmerbrock is

“ehrenamtliche Ortsbürgermeisterin”.

Op de statistische derde plaats per 31.12.2011 vinden we de gemeente Dierfeld, nabij Manderscheid in de streek van Wittlich in Rheinland-Pfalz met 10 inwoners (7 mannen en 3 vrouwen) op een oppervlakte van 154 ha. Dat deze gegevens kloppen, weten we dankzij een online gepubliceerd statistisch overzicht van de Verbandsgemeinde Manderscheid per 31.1.2013.

Afb. 8: Dierfeld, een landgoed met kasteel en een zelfstandige gemeente

Ook Dierfeld is een historisch Gutshof of landgoed. Het unieke aan Dierfeld is dat alle inwoners behoren tot eenzelfde adellijke familie, von Greve-Dierfeld. De gemeente telt in feite slechts één bewoond gebouw, maar het is dan ook een zeer riant historisch kasteel met meerdere bijgebouwen. Gerhard von Greve-Dierfeld is “ehrenamtlicher Ortsbürgermeister” van de gemeente. Hij is tegelijk bedrijfsleider van de enige firma in de gemeente, een bosbouwbedrijf dat ook gespecialiseerd is in een specifieke seizoensgebonden markt-niche, met name verse groene decoratiestukken, advents- en kerstkransen.

Op een zonnige oktoberdag in 2011 bezochten we Dierfeld. Van op de hoofdweg naar Manderscheid, in een mooie heuvelachtige streek, leidt een asfaltbaantje anderhalve kilometer doorheen een bosrijk gebied. Het landgoed Dierfeld met zijn kasteel en bijgebouwen is keurig onderhouden. We werden persoonlijk verwelkomd en op het domein rondgeleid door de dame des hui-

zes. Al snel werd ons duidelijk wie er in Dierfeld effectief de lakens uitdeeld. Op onze vraag hoe men hun zeer kleine gemeente financieel draaiende kon houden, kregen we een “kräftig” antwoord: “Wir sind schuldenfrei”! Omdat men consequent het maximale wettelijke tarief voor de bedrijfsbelasting toepast op het enige bedrijf dat de gemeente rijk is, wordt de gemeentekas telkenjare goed gespijsd. De gemeente Dierfeld heeft een kleine maar verzorgde eigen website en beschikt vanwege zijn specifieke geschiedenis uiteraard over een eigen heraldisch verantwoord wapenschild.

Dierfeld ontstond in de 16de eeuw als jachtslot van de graaf van Manderscheid. Het huidige woonhuis, een kasteel met een karakteristieke achthoekige trappentoren, dateert uit die periode. De bijgebouwen zijn uit de 18de en 19de eeuw. Rond 1700 werd vooraan nabij de ingangspoort een kleine kapel met torentje tegen het hoofdgebouw aangebouwd. Via de rentmeesters van het jachtslot, werd het landgoed in 1909 eigendom van de familie von Greve-Dierfeld. In juni 1914 werden op het domein resten van een Romeinse villa opgegraven. Dierfeld heeft geen afzonderlijk gemeentehuis, maar enkel een bureau waar de gemeentelijke stukken netjes apart bewaard worden. De stembus die men in Dierfeld gebruikt voor de burgemeestersverkiezingen, heeft er al 60 jaar trouwe dienst opzitten.

Afb. 9: In het fronton boven de deur van de historische trappentoren in het kasteel prijkt het wapenschild van de gemeente Dierfeld, in Eifelsteen gebeiteld.

Toch is Dierfeld een beetje anders dan alle andere Duitse gemeenten. De familie heeft volledige en exclusieve jachtrechten op het ganse grondgebied van het landgoed, waarvan de grenzen samenvallen met de gemeentegren-

zen. Niet onbelangrijk wanneer men weet dat Dierfeld voor 80% uit bosgebied bestaat en de zuidelijke flank van de Eifel bekend staat om haar uitgebreid wildbestand. Bovendien heeft de familie volledige visrechten in alle onbezoedelde beken die door de gemeente stromen. Wanneer in Dierfeld een kind gedoopt of een huwelijk ingezegend wordt, gebeurt dit in de plaatselijke kapel door de bisschop van Trier “krachtens de traditie”. Soms lijkt het wel of de Franse Revolutie aan het kleine Dierfeld is voorbijgegaan...

Volgens de statistieken van eind 2011 is een andere Eifelgemeente, het kleine dorpje Ammeldingen an der Our, nabij Neuerburg vlakbij de Luxemburgse grens, de vierde kleinste gemeente van Duitsland met 10 inwoners. De website van de Verbandsgemeinde Neuerburg vermeldt voor Ammeldingen echter een inwoneraantal van 24, zodat hier opnieuw sprake is van twijfel m.b.t. permanent of niet-permanent residerende inwoners. We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat gemeenten zoals Gröde en Ammeldingen geneigd zijn hun inwoneraantal sensu stricto te interpreteren en naar beneden bij te stellen omdat dit zou kunnen bijdragen tot hun toeristische bekendheid (een beetje het Durbuy-verhaal). Anderzijds hebben gemeenten zoals Wiedenborstel en Dierfeld, die als landgoed een private mono-familiale bewoning hebben, geen enkele baat bij een dergelijk statistisch trucje omdat zij geen toeristische faciliteiten bezitten.

De kleinste stad van Duitsland naar aantal inwoners én volgens oppervlakte is (Bad) Arnis in Schleswig-Holstein, met 273 inwoners op een grondgebied van amper 45 ha. Het stadje ligt op een schiereiland in de Schlei, een zijarm van de Oostzee.

Arnis was vanouds een “Markt”, ook wel “Flecken” genoemd. Dat was een overgangsvorm tussen gemeente en stad, die aanduidde dat de plaats markt-rechten bezat. Die titel vindt men tot op vandaag in de deelstaat Bayern. In 1933 had de overheid in het kader van de harmonisering van bestuurs-systemen aan verreweg de meeste marktsteden een stadstitel toegekend, andere opgedoekt als zelfstandige eenheid, maar alleen Arnis was men toen vergeten. De toenmalige burgemeester heeft toen hemel en aarde bewogen om alsnog een stadstitel voor Arnis te verkrijgen, wat ook lukte in 1934. Een herenhuis in Arnis, dat men van een stichting bij leaat had verkregen, werd toen prompt ingericht als comfortabel stadhuis.

Afb. 10: Het statige Rathaus van de stad Arnis.

Samengevat...

Samengevat kunnen we stellen dat de allerkleinste gemeenten en steden in ons land en in de buurlanden meestal een heel eigen geschiedenis hebben, die soms doorspekt is met particularismen. De uiterste kleinschaligheid van die gemeenten wordt door de inwoners niet als een nadeel ervaren, veeleer als een voordeel. Iedereen kent iedereen, men voelt zich vrij en criminaliteit is er onbekend. Bovendien is de gezonde financiële status van die gemeenten een belangrijk argument in het pleidooi om hun zelfstandigheid te bewaren. Grootschaligheid daarentegen leidt op gemeentelijk niveau veelal tot een vorm van culturele vervlakking en vooral tot financiële verarming. Vele grootsteden moeten obligatieleningen uitschrijven om de eindjes aan mekaar te knopen. Wereldvreemde plannenmakers kunnen zich maar beter eens bezinnen vooraleer ze nog projecten uitbroeden voor verdere schaalvergroting op gemeentelijk niveau onder het mom van efficiëntie.

Bronvermelding foto's

Afb. 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9: Karel De Wilde

Afb. 5, 7: Wikimedia Commons

Afb. 10: Wolfgang Pehlemann via Creative Commons

Bibliografie

Houthaève R., *Zoutenaie, waar de boterbloemen bloeien*, Roeselare, Atelier, 1988.

Van Buggenhout J., *Bijdrage tot de geschiedenis van Zoutenay*, Brussel, Gemeentekrediet, 1966.

Digitale bronnen

Zoutenaie (raadpl. 7.2.2013): <http://nl.wikipedia.org/wiki/Zoutenaie>
<http://www.zoutenaie.be/Historiek.html>
<http://users.telenet.be/thierenhulste/camielthieren.html>

Herstappe: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Herstappe> (raadpl. 7.2.2013)

Durbuy: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Durbuy> (raadpl. 7.2.2013)

Mesen (raadpl. 7.2.2013): <http://nl.wikipedia.org/wiki/Mesen>
<http://www.mesen.be/website-default/3-www/4-www.html>

Épécamps (raadpl. 9.2.2013): <http://www.alainmoules.com/EPE-CAMPS/epécamps.htm> <http://recensement.insee.fr/chiffresCles.action?zoneSearchField=&codeZone=80270-COM&idTheme=3>

<http://elections.20minutes.fr/elections/presidentielle/resultats/somme/epécamps>

<http://weblogs.nos.nl/zomercolumns/2009/08/12/het-kleinste-dorp-van-frankrijk/>

Franse gemeenten (raadpl. 9.2.2013):

<http://www.toutes-les-villes.com/villes-population/917.html>

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Rochefourchat>

<http://www.europe1.fr/France/Rochefourchat-commune-la-plus-petite-884459/>

http://www.c-dici.fr/Les-villes-fantome-francaises_a2306.html

<http://www.lesvillagesdetruits.fr/>

Nederland (raadpl. 10.2.2013):

http://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlandse_gemeente

Duitse gemeenten (raadpl. 10.2.2013):

Rheinland-Pfalz (Dierfeld, Ammeldingen an der Our):

http://www.statistik.rlp.de/fileadmin/dokumente/berichte/A1033_201122_hj_G.pdf

<http://www.ewois.de/Statistik/user/pdfgen.php?stichtag=31.01.2013&ags=23103021&type=OG&linkags=0723103021>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Dierfeld>

<http://www.dierfeld.de/>

http://de.wikipedia.org/wiki/Ammeldingen_an_der_Our

<http://www.vg-neuerburg.de/cms/kommune/ortsgemeinden/item/51-ammeldingen-an-der-our>

Schleswig-Holstein (Gröde, Wiedenborstel, Arnis):

http://www.statistik-nord.de/uploads/tx_standocuments/A_I_2_vj411_S.pdf

<http://de.wikipedia.org/wiki/Gr%C3%B6de>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Wiedenborstel>

<http://www.husum.org/showobject.phtml?La=1&object=tx%7C15.2194.1&sub=0#Gr%C3%B6de>

http://www.husum.org/media/custom/38_948_1.PDF?1355824139

<http://www.stadt-arnis.de/die-stadt/chronik.html>

MENEER CHAMPETTER? TITULATUUR EN AANZIEN, MEETJESLAND, 1850-1900

Filip Bastiaen

Samenvatting

Tijdens een onderzoek naar het wezen en de rol van de veldwachter in de Meetjeslandse dorpen in de 19de eeuw, viel een duidelijk verschil op in de gebruikte titulatuur voor deze functionaris en twee andere ambtelijke types met politiebevoegdheid: de politiecommissaris en de burgemeester. De veldwachter werd in de lokale berichtgeving in de 19de-eeuwse weekbladen niet als een heer (van stand) beschouwd, in tegenstelling tot de commissaris van politie en de burgemeester. Hij behoorde tot het gewone (als het ware anonieme) volk (vaak letterlijk, gezien ook zijn naam niet vermeld werd in de berichten), niet tot de burgerij of de notabelen. Dit heeft meer dan waarschijnlijk te maken met zijn praktische, uitvoerende en ondergeschikte rol. De bevolking was zich er terdege van bewust dat de veldwachter niet de eigenlijke politiemacht bezat. De pers – zelf eerder tot de burgerij of vooraanstaanden behorend – hielp zelf discrimineren door het gebruik van titels voor de ene, niet voor de andere. De veldwachter hoorde niet bij de club: niet bij de aloude, gevestigde (kapitaalkrachtige) waarden, noch bij de nieuwe (geletterde) waarden als onderwijzers, commissarissen, journalisten,... Het was misschien vooral deze laatste groep die de lijn trok. Jammer genoeg komen we niet te weten hoe het gewone volk de veldwachter bekeek.

29

Inleiding

In mijn jarenlange onderzoek over de veldwachters in de 19de eeuw was/is een van de bestudeerde aspecten het aanzien van deze politiedienaar. De of-

ficiële bronnen geven hieromtrent niet veel prijs. Bij het doornemen van de regionale weekbladen kregen we wel onrechtstreekse informatie. Het aantal stoeten bij inhuldigingen e.d. is toen bijna niet te tellen. Bijna steevast volgt er een opsomming wie er aan deelneemt en de volgorde van de groepen. De veldwachter kwam daarbij uitermate weinig aan bod, en indien wel, altijd pas aan het einde. Dit in schril contrast met bijvoorbeeld de rijkswacht. Hoe meer krantenstukjes we sprokkelden, hoe meer we ook de indruk kregen dat de loutere vermelding van de veldwachters anders was dan van andere politieambtenaren, zoals (deels) de gemelde rijkswacht, maar vooral van de commissarissen van politie en de burgemeesters (of schepenen van politie). Op het ogenblik dat we een en ander cijfermatig begonnen te benaderen, verscheen in de reeks *Tradities overleven* onopgemerkt in *Van Mensen & Dingen* het artikel *Dames en heren* over maatschappelijke verhoudingen vroeger.¹ Het blijkt ook in onze context het overdenken waard.

30 Ons onderzoek spitst zich toe op de vermelding en titulatuur van drie politieambtenaren, om het (niet als dusdanig uitgesproken) aanzien van de/elke instelling (en de figuur als collectief) te vatten (dus niet over het uitgesproken aanzien: eventueel lof, of ze al dan niet hun taak goed vervulden, het nut van de instelling...). Het gaat met name om de veldwachter, de commissaris van politie en de burgemeester. De tweede kwam op het Meetjeslandse plateland niet zo vaak voor en in bepaalde dorpen zelfs maar van tijd tot tijd (alvast wel in Eeklo, Maldegem, Aalter, Nevele, Zomergem en Waarschoot). Bij ontstentenis ervan vervulde de burgemeester van ambtswege de taak van commissaris. Hij kon die ook delegeren aan een schepenen. De rijkswachters blijven buiten beschouwing, daar zij niet tot de lokale (landelijke) politie behoren, en doorgaans vreemden waren die van de ene brigade naar de andere trokken. De veldwachter was – van de drie – hoe dan ook de laagste in rang. De vraag is of dit ook (subtiel) duidelijk wordt via titulatuur in weekbladen.

Heer... en meester?

Ons woord *heer* is, mits het overslaan van enkele stappen, verwant met *grijs*. Met *grijsaard* of *oudere* zijn we vlug bij het Latijnse *senior* en vandaar bij *monsieur*, *mon seigneur*, de Franse tegenhanger van *mijnheer*. *Sire* en *sir* komen van een ander stamwoord, maar de betekenis is dezelfde. Telkens gaat het om een eerbiedwaardig persoon. In de feodale wereld horen bij een heer ook een of meerdere vazallen, in feite jongeren (oorspronkelijke betekenis van het woord vazal: jongeman). Gedurende eeuwen evolueerde veel, maar het hele verhaal gaat over macht en prestige, over meerderen en minderen, over heersen. Tot voor kort wees het gebruik van het woord *heer* op een hiërarchische relatie en die discriminerende inhoud verbrokkelde traag en slechts pas vanaf ongeveer 1900.²

Het gebruik van het woord *heer* heeft dus te maken met aanzien in de maat-

schappij. Dit hoeft niet noodzakelijk te slaan op de personen, maar evenzeer op de functie die ze vervullen. Dit is het doel van ons onderzoek. We willen hier enkele artikels uit de 19de-eeuw Meetjeslandse pers aanhalen om aan te tonen dat er wel degelijk bewust met de aanspreking *heer* werd omgegaan. Een uitvoerige studie hieromtrent ware wenselijk.

Vanaf 1860 verschenen af en toe artikeltjes over gouden huwelijksjubilea, vooral omdat deze feiten, op gemeentelijk vlak, vrij zeldzaam waren³. Bij de feestende echtparen waren er ook veel *gewone* mensen. Ze vierden feest, met een traditionele mis en andere officiële momenten. Het *verschil* tussen mensen werd toen, zelfs in simpele krantenberichtjes (en voor wie er op let), vrij duidelijk. Nog in 1889 lezen we: “*St-Laureins – Verleden vrijdag hebben alhier plechtiglijk hunne gouden bruiloft van 50 jaren huwelijk gevierd Karel Strijmes en des zelfs vrouw. Den 16 dezer, heeft de heer Felix Van Damme, hoofdonderwijzer binnen deze gemeente, zijne zilveren bruiloft gevierd van 25 jaren echtvereeniging*”.⁴ De onderwijzer is een *heer*, de andere jubilaris niet.

Jubilarissen zijn nochtans ouderlingen, maar het prerogatief *heer* (en mevrouw/dame) is niet zomaar voor hen weggelegd: “*Eeklo – Als eene zeldzaamheid verdient wel melding, dat maandag laatst de echtgenooten Domien Verstraete en Marie De Mey den drij en zestigsten verjaardag van hun huwelijk hebben beleefd. Beide zijn geboren in 1784. De twee achtbare ouderlingen zijn omringd door een talrijken kring kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen en hebben even veel goeden aanleg om eeuwelingen te worden*”.⁵ Het woord *achtbaar* doet er zelfs niet toe.

Dit is anders bij het derde voorbeeld, niet van een jubileum, maar de man kan dan ook buigen op andere *verdiensten*: “*Dezer dagen werd hier het huwelyk gevierd van den heer Karel de Bonte, dezer gemeente, met jufv. Marie van Haele, van Eecloo. Onze muziek-maetschappy, van welke de heer de Bonte een der yverigste voorstanders is, trok, onder den toeloop van eene volksmenigte, het jonge echtpaer te gemoet tot aen ’t Nieuwland, bewoond door Mr. J. de Wind, en begeleidde hetzelfde, onder ’t uitvoeren van marchen, tot in Capryk. Daer brandden pektonnen, werden vreugdeschoten gelost en werd het echtpaar verwelkomd in eene hartelyke toespraak door den heer onderwyzer Braet; de heer de Bonte wordt hier algemeen bemind en geacht: de dag van zyn huwelyk heeft zulks bewezen*”.⁶ Uit deze voorbeelden en de titulatuur spreekt ook dat onderwijzers in de 19de eeuw aanzien hadden. Ze hadden macht... over kinderen: *meester*.

Er zijn talrijke voorbeelden te vinden waarin een deel van de protagonist gewoon met naam wordt genoemd en anderen met een bijkomende aanspreking. Dit valt op bij het vermelden van helpers bij een brand en ook de verhouding eigenaar/huurder komt er duidelijk tot uiting: “*Adegem, 3 april. – Dezen morgend, rond 4 uur, is hier, in de kleine Moerwege, brand uitgeborsten op de koehoudersplaats van M. Feliciaan Claeys, bewoond door Karel De*

Slier’? Dit onderscheid bestaat ook tussen werkgevers, ambachtslui of grote boeren en hun knechten en de keuters. Bij de elitaire boogschutterswedstrijden en het paardrennen waren de winnaars *heren*, bij het volkse bolspel niet.

De aansprekingen zijn vaak ook bepaald door geboorte of door de functie, wat mag blijken uit het laatste voorbeeld: “*Boechoute, 29 maart – Donderdag is alhier de zevende zoon geboren van Jacobus-Bernardus De Vos, kloefkapper in het dorp, en Rozalie Pardaen. Peter was de heer Karel Ego, schepene dezer gemeente, en meter mevrouw douairière de Block.*”⁸

Bronnen en onderzoek

De geconsulteerde weekbladen zijn *De Eecloonaer* (vanaf 1849), de *Gazette van Eecloo en het district* (vanaf 1867), ‘*t Getrouwe Maldeghe*m (vanaf 1888) en ook de *Gazette van Thielt* (vanaf 1854). We raadpleegden deze laatste omdat er ook regelmatig berichten in staan over dorpen in het zuiden van het Meetjesland, die minder aan bod komen in de Eeklose titels. We doorbladerden ook al enkele jaargangen van *Recht voor Allen*, maar betrokken dit niet bij deze studie, omdat we vaststelden dat tal van lokale artikels identiek waren aan deze in ‘*t Getrouwe. De Meetjeslander* (1874-1887) en *De Stad Eecloo* (1890-1914), echt liberale uitgaven, zouden misschien door die andere invalshoek een ander beeld geven, maar zijn niet geraadpleegd, enerzijds omwille van de minder vlotte consulteerbaarheid en anderzijds door tijdsgebrek. Trouwens, enkel ‘*t Getrouwe* werd volledig tot 1900 doorgenomen; de andere bladen voor ongeveer de helft en gespreid in tijd, zodat we een goede dekking hebben tot aan 1900. Een opdeling volgens decennium zal trouwens maar sporadisch gebeuren.

Als buitenstaander kan men er van uit gaan dat de politie ook in de 19de eeuw vaak in de lokale berichtgeving aan bod kwam. Dat is ook zo, maar spijtig genoeg beperkt dit zich (te) vaak tot de loutere vermelding *policie*. Om het aanzien te meten van een politiemacht (al dan niet tegenover een andere) hebben we niet veel aan iets als “*De plaatselijke politie van het feit onderzocht, heeft een onderzoek geopend*”.⁹ Dit begrip kan de drie bovenstaande politiefiguren omvatten, die vermoedelijk bij de bevolking beter bekend waren dan de *vreemde* rijkswacht. In volgende passus gaat het absoluut over een (positief) oordeel, maar toch hebben we er niets aan: “*De waakzame politie van Waarschoot was geheel den nacht op de been*”.¹⁰ Om de achting van de instelling (en de figuur) te kennen, hebben we zeer concrete persoonlijke of nominatieve vermeldingen nodig. We willen namelijk het aanzien afmeten aan de hand van een collectieve benadering van individuele, maar onrechtstreekse appreciaties.

Dit onderzoek kan enkel aan de hand van letterlijke aantekeningen. Onze oudere aantekeningen waren doorgaans samenvattingen van het gebeuren, de

essentie met de rol van de veldwachter. Al geruime tijd nemen we de berichten integraal op, eventueel fotografisch.

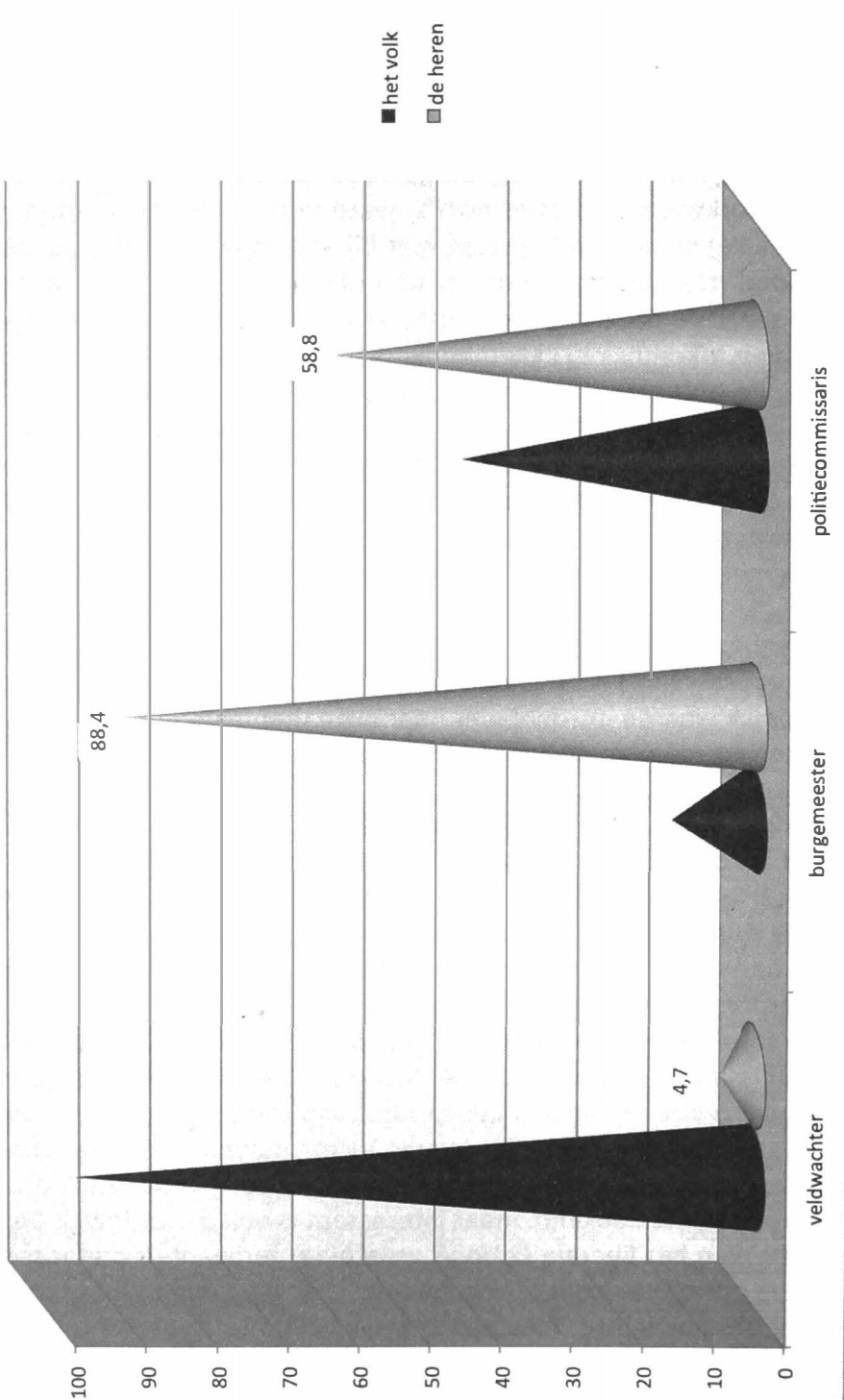
Voor de benadering van het aanzien van de instelling veldwachter zijn niet alle krantenberichten bruikbaar. Deze die over de instelling zelf gaan, de politieke opvattingen erover of waarin; bijvoorbeeld, wordt gepleit voor een betere verloning, blijven uiteraard buiten beschouwing, want het gebruik van het woord *heer* is praktisch uitgesloten. Er moet een veldwachter van vlees en bloed aan te pas komen, niet noodzakelijk in een *politieactie*. De burgemeesters benaderen we zoveel mogelijk in hun politierol (doorgaans de meer ernstige zaken), niet als burgervader *tout court*. Indien ze in een andere rol voorkwamen in onze nota's, werden ze toch opgenomen, want de (persoonlijke) beeldvorming stopt niet bij een aspect van de functie. We kunnen vooraf nog aanstippen dat er een onderscheid kan zijn tussen een actieve en passieve rol, maar we gingen er van uit dat *achting* nu eenmaal *achting* is. Een afkondiging/bekendmaking in een weekblad door het schepencollege, de burgemeester of zelfs de commissaris van politie zelf, lieten we buiten beschouwing, omdat hier opnieuw sprake is van de instelling *an sich*. Ook vermeldingen in de luimige *Duimkes* in 't *Getrouwe* telden we niet mee, maar die kunnen aan bod komen bij het aspect *humor*. Indien een ambtenaar meerdere malen in een artikel voorkwam, telden we enkel de eerste vermelding mee, of deze waaruit het meest aanzien sprak.

Een individuele politieambtenaar kan natuurlijk ook zijn functie slecht vervullen, wat bijvoorbeeld leidt tot afstelling of een andere sanctie. Dit betreft dan een persoonlijk waarde-oordeel, dat naar onze mening buiten beschouwing moet gelaten worden (voor zover het voorkwam).

33

Ter afsluiting van de kijk op de bronnen moeten we meedelen dat de visie op het nieuws, op de politieambtenaren deze is van een *elite*. De uitgevers (denken we maar aan vrederechter Pieter Ecrevisse (*De Eecloonaer*), gemeentesecretaris August Van Acker (*De Eecloonaer* en *Gazette van Eecloo*)¹¹ en gemeente-ontvanger Victor De Lille ('t *Getrouwe Maldeghe*)¹² waren mensen met aanzien. Zij schreven zelf een deel van de artikels, maar deden ook beroep op lokale correspondenten. We kennen er enkele van: de Aalterse politiecommissaris Hendrik Van de Genachte ('t *Getrouwe Maldeghe*)¹³, de Bellemse onderwijzer en later uitgever Jules Van Lantschoot ('t *Getrouwe*)¹⁴, de Knesselaarse dichter-journalist August Victor Bultynck (*Gazette van Eecloo*)¹⁵, de Asseneedse onderwijzer Emiel Meganck (*Gazette van Eecloo*)...¹⁶ Er zijn nog enkele namen bekend, maar interessant is ook dat Lodewijk De Vriese, redacteur van het liberale *Eekloo's weekblad*, gemeentesecretarissen en onderwijzers opriep om hem te informeren.¹⁷ Het ging min of meer toch wel om een sociale bovenlaag, niet zozeer financieel, maar zeker intellectueel. Van enkelen weten we dat ze Vlaamsvoelend waren (cultuur- of taalflaminganten) en ook sociaal bewogen. Paul Van de Woestijne schreef hieromtrent over August Van Acker dat diens engagement paternalistisch bleef en dat hij de burgerlijke orde niet in vraag stelde.¹⁸ We beschikken over te weinig infor-

matie om definitieve conclusies te trekken, maar ook de andere hier aangehaalde verslaggevers lijken geen revolutionairen.

Afb. 1: De plattelandspolitie: de heren en het volk

Politie: het (voet)volk en de heren?

Van de drie gemeentelijke politieambtenaren – burgemeester, commissaris van politie en veldwachter – noteerden we hoe ze in de lokale berichtgeving werden vermeld: alleen met de functietitel – de inwoners wisten wie ze waren –, al dan niet gevolgd door hun naam en eventueel voorafgegaan door het predicaat *de heer* of *meneer* (*M.*). Omdat voor wat betreft het aanzien nagenoeg enkel het laatste element van belang is, voegden we de titulatuur samen in twee groepen. Het resultaat is weergegeven in respectievelijk een tabel (met absolute cijfers) en een grafiek (procentueel). Zoals te verwachten is de veldwachter het best vertegenwoordigd (is nu eenmaal de basis van ons onderzoek over de landelijke politie). De cijfers voor de andere functionarissen zijn niet zo hoog, maar er kan duidelijk een lijn worden getrokken. Meer gegevens zullen hoogstwaarschijnlijk maar kleine verschuivingen meebrengen. Bij de indeling in tienjaarlijkse periodes (niet weergegeven) was de verdeling vrij gelijkmatig. Er waren verhoudingsgewijs wat meer vermeldingen van de veldwachters in het laatste decennium, zonder duidelijk verschillend te zijn. Dit ligt wel anders voor de commissarissen van politie. Meer dan de helft van de aantekeningen vonden we in die periode. Er zijn meerdere verklaringen voor deze vertekening. Het merendeel van de vermeldingen vonden we in 't *Getrouwe Maldeghem*. In dit blad verscheen gewoon meer nieuws over Maldegem, waar een commissaris actief was. Er werd ook heel wat uit Aalter gesprokkeld, waar de commissaris de correspondent was...

Voor de veldwachter is de conclusie in één oogopslag duidelijk: hij behoort tot het gewone volk. De burgemeester daarentegen is, iets minder uitgesproken, bijna altijd een heer. De commissaris van politie zit iets meer in het tweede kamp. Met deze cijfers zijn de grote lijnen uitgezet. Concrete voorbeelden kunnen de beelden bevestigen, en soms ook nuanceren aanbrenge.

Vooraf willen we nog op één zaak de aandacht vestigen. Het viel namelijk op dat het woord *champetter* (uit de originele titel *garde champêtre*, letterlijk vertaald: *veldwachter*) zo goed als nooit in de Meetjeslandse pers werd gebruikt voor de man in actieve dienst. In een ander kader ligt dit anders (zie verder *Humor*). Het werd enkele malen gebruikt ter afwisseling met veldwachter (eenmaal was hij zelfs niet in dienst, maar speelde een spelletje kaart¹⁹). We kwamen het woord wel tegen in een *officiële* context bij een verloren gelopen jongentje in Sint-Laureins: "*De champetter nam het op in zijn huis...*"²⁰, in verband met straatbengels²¹, of "*Seffens een champetter achter hem*"²² en "*Champetter Roets kwam, naar huis of naar 't kot, en koes waren ze*".²³ In deze voorbeelden heeft het woord geen negatieve connotatie, of toch? Dit lijkt zeker anders, wat laagdunkend, in het voorbeeld over een diefstal in Eeklo, met een Maldegemse verdachte: "*er kwam een champetter van Eeklo te Maldeghem opzoeking doen...*"²⁴ Alle voorbeelden komen uit 't *Getrouwe*. Gaat het in dit weekblad algemeen om minder respect voor de veldwachter (zie ook verder) of voor de politie *tout court*? Maar 't *Getrouwe* gebruikte wel meer denigrerende taal, zoals bv. *boerken*. Ofwel was de ter-

minologie in dit weekblad zeer genuanceerd, want ook de *veldwachter-heer* kwam er voor.

We starten de uitdieping van de cijfers met de commissaris van politie. We wezen hiervoor al op de ongelijke vertegenwoordiging per decennium. Tot en met 1890 werd de commissaris in 76,5 % van de vermeldingen wel als een heer betiteld. Daarmee komt hij aardig in de buurt van de burgemeester. Valt dit te verklaren? We vermoeden van wel. Gezien de verschuiving zich vooral voordoet door de opname van 't *Getrouwe Maldeghem*, is het mogelijk dat in dit weekblad een commissaris minder aanzien genoot (zoals ook andere ambtenaren, zoals *champetter* daarnet). Aan het einde van de 19de eeuw kan dit misschien zelfs een algemene trend zijn. Onze cijfers zijn te beperkt om daar nu al toe te besluiten. Een derde verklaring schuilt in het feit dat de Aalterse commissaris zelf correspondent was. De man genoot zeker aanzien (al was hij daarom niet populair), maar was dit voldoende om zichzelf in een artikel steevast als *de heer commissaris* te omschrijven? Hoe het ook zij, hij deed het soms wel... Tot slot kunnen we er op wijzen dat de commissaris soms samen met een veldwachter werd vermeld. De ene als heer vermelden en de andere niet, lijkt eigenaardig (en legt het verschil in rang er vingerdik op). In andere bladen (en vroeger) gebeurde het wel (zie verder).

36 — Ons studieobject is in eerste instantie de veldwachter. Van de 128 persoonlijke vermeldingen gingen er 61 niet verder dan louter het woord *veldwachter*, voorafgegaan door *de*, *onze* of soms zelfs *een*. Minder onpersoonlijk dan *een* kan echt niet. In evenveel gevallen, 61, volgde zijn naam (familienaam, en meestal toch ook de voornaam). Dit is persoonlijker en getuigt toch ook van iets meer aanzien of toch respect. Maar ook het gewone volk kwam met naam in de krant, dus echt sprake van enig aanzien is er dan niet. Ook hier kunnen we nuanceren. Wat soms een rol speelt in een stukje is de mogelijkheid dat men schrijft over de eigen politiedienaar, dan wel over een vreemde, iemand van een andere gemeente. Het kan dat de correspondent al eens de naam van de veldwachter van een ander dorp niet kent. Een beleefdheidsformule als *heer* zou kunnen, maar dat ware – in de 19de-eeuwse context – een brug te ver.

Enkele voorbeelden maken veel duidelijker. Het eerste werd niet in de cijfers opgenomen, daar het in feite over de *instelling* veldwachter gaat: "*Lembeke – Als iets zonderlings mag zekerlijk vermeld worden, dat hier een veldwachter alleen dienst doet, 80 jaar oud is, en over ruim 56 [50? niet goed leesbaar] jaar in dienst is getreden; ambt dat hij altijd eervol heeft gekweten*".²⁵ Is dit positief of negatief? De veldwachter wordt hierbij niet geviseerd, maar wel het bestuur.²⁶ De schrijver heeft gelijk – hij viseert het lokale politiebeleid in het algemeen, ook andere aspecten ervan –, maar heeft een ander doel, wat blijkt uit de laatste zin: "*Deze gemeente wordt door katholieken bestuurd*."

In de andere, zeldzame, gevallen werd het woord veldwachter voorafgegaan door *een* als een gemeente meerdere veldwachters in dienst had. Dit gaf

wel veel meer aanleiding tot het gebruik van hun naam om het onderscheid te maken. Dit gebeurde vaak in Maldegem: *“Dijnsdag heeft de veldwachter Roets eene goede vangst gedaan.”*²⁷, zelfs als de commissaris zonder meer vermeld werd: *“Om 8 uren nu kwam de commissaris met de twee veldwachters [...]. De veldwachter Roets intusschen wilde zijnen overste ter hulp snellen (...)”*.²⁸ Als meerdere wetsdienaars betrokken waren, durfden de auteurs wel eens meer, en selectief, onpersoonlijk worden. Het voorbeeld toont duidelijk aan hoe verschillend naar de politiemensen werd (op)gekeken: *“Dit gezegde kwam ter kennis van den veldwachter van Sleydinge, die daarvan berigt deed aen den heer De Craene, policie kommissaris te Waerschoot, welke met zyne veldwachters (...)”*.²⁹ De commissaris is niet alleen een heer, hij heeft ook een naam. De veldwachters niets van dit alles. Er zijn ‘verzachtende’ omstandigheden, want het stukje werd vanuit Eeklo geschreven en het ging over meerdere personen. Misschien kende de verslaggever dan ook de namen niet, maar die van de commissaris wel... Toch was vaak ook de naam van de *garde* in een andere (buur)gemeente bekend: *“Zomergem, 18 november. – Over eenige dagen kwam de veldwachter Vermeire, van Ronsele, (...)”*.³⁰

In de eigen gemeente is de correspondent vaak familiair: *“den heer politie-commissaris van Eecloo, vergezeld door onzen veldwachter”*.³¹ Dit voorval had betrekking op een diefstal van varkens in Sint-Laureins. Er zijn zo tal van vermeldingen – zelfs met de volledige naam erbij – te vinden, ook als er slechts één politieambtenaar ter sprake komt of die van een ander dorp *“door hunnen veldwachter”*.³² Maar let opnieuw op de gradatie in aanzien: de commissaris is een *heer*. In dit geval zouden we kunnen argumenteren dat de beleefdheidsvorm werd gebruikt omdat het om een vreemde ambtenaar ging. Maar in het vorige voorbeeld waren zelfs alle politiemensen van een andere gemeente dan de correspondent, dus dit argument gaat niet op. Er zijn ook andere voorbeelden te vinden. We nemen er hier een aantal op.

“Onmiddellijk werden eenige personen met den veldwachter in de richting van het Singel en Oost-Eecloo gezonden door den heer schepene Stockman gelast met de policie”.³³ Let ook op de hoogst onpersoonlijke vermelding van de veldwachter, die aldus nog schriller afsteekt tegenover de schepen. Het contrast is zo mogelijk nog groter in volgende zinsnede: *“Men deed seffens aengifte van dit feit by den heer kommissaris Hulin, en deze ambtenaer, door eenen veldwachter bygestaen”*.³⁴ Veldwachters... *quantité négligeable*. Bij aftroggelarij door het bezweren van spoken in Zomergem nam de commissaris het initiatief: *“Onze heer policie-kommissaris, die alles ontdekt, kreeg kennis van zaken, en begaf zich Dinsdag avond met den veldwachter Bekaert, (...)”*.³⁵ Bij de volgende regel zal men wel niet de *heren politie* bedoeld hebben: *“Eer en lof aan de heeren Burgemeester, Schepenen, Pastoor, Onderpastoors en de policie”*.³⁶ Het aanzien schuilt soms in kleine dingen, bijvoorbeeld in het hoofdlettergebruik. Frappant wordt het zeker bij een begrafenis in Maldegem: *“Vrijdag werd alhier veldwachter Ravez begraven [...] Op het graf werd volgende lijkrede door den heer politiecommissaris uitgesproken”*.³⁷

De reden van dit onderscheid valt ook soms af te lezen: *“de heer politie-commissaris Dobbelaere met zijne twee veldwachters”*³⁸ of nog *“De heer politie-kommissaris en zyne agenten, de heer wachtmeester en zyne gendarmen”*.³⁹ Het gaat dus duidelijk om een werkrelatie van chef en ondergeschikte. Dit wordt ook duidelijk in het volgende, ondanks het feit dat de commissaris geen bijkomende titulatuur toegemeten kreeg: *“De commissaris beval de veldwachter (...)”*.⁴⁰

Er zijn ook heel wat teksten te vinden waarbij de veldwachter op gelijke voet staat – inzake vermelding wel te verstaan – met de burgemeester of de commissaris: *“doch de burgemeester en de veldwachter, die juist ter plaats waren”*⁴¹ en *“Juist toen de eerste mis zondag morgend geëindigd was, leidden de politiekommissaris en de veldwachter (...)”*.⁴² Misschien leek het de journalist niet gepast om de ene met *heer* te vereren en de andere niet. De volgorde zegt natuurlijk ook iets over het aanzien.

Aanzien kon een goed aangeschreven en geacht ambtenaar ook verliezen. Dit overkwam de Maldegemse commissaris Hulin. We lezen dan ook *“Wij hebben den Commissaris destijds verdedigd wanneer hij werd aangerand”*.⁴³ De *heer* viel weg (wat natuurlijk in 't *Getrouwe* wel meer gebeurde, maar niet in de beginperiode), de hoofdletter bleef.

Een effectieve commissaris van politie in functie genoot vaak de eer van *heer*. Voor een waarnemende commissaris was dit blijkbaar te hoog gegrepen. We vonden weliswaar maar twee vermeldingen: *“den veldwachter Ravez, dienstdoende politiecommissaris [2x sic] van Maldegem”*⁴⁴ en enkele jaren later *“de dienstdoende commissaris Ravez”*.⁴⁵ De man zal vermoedelijk niet verrast zijn geweest, want bij zijn huwelijksjubileum werd hij ook bij het gewone volk gerekend. Hij was blijkbaar wel geliefd, want er staken tal van vlaggen uit *“om den Jubilé van veldwachter Ravez”*.⁴⁶

Wanneer genoot hij dan wel die eer? Enigszins eigenaardig noteerden we dit voor het eerst *“ter gelegenheid des jubelfeestes van M. Jan Bpt. Bru van vijftig jaren huwelijk en vijftig jaren dienst als veldwachter en soldaat van het keizerrijk”*.⁴⁷ Het zou ons niet verbazen moest dit laatste de doorslag hebben gegeven. Er vond alvast een groot feest plaats, met aankondiging met *grof geschut*, talrijke deelnemende verenigingen, volksspelen en vuurwerk. Voor veel jubilea was het een stuk minder.⁴⁸ Bij het doornemen van de weekbladen viel het ons alvast op dat er heel wat sympathie bestond voor de Napoleonisten, o.a. veruiterlijkt bij de uitreiking van de Sint-Helenamedaille.

Het waarnemen van de taak van politiecommissaris volstond niet. Een benoeming daarentegen wel. Op zich misschien niets bijzonders. Het klinkt wel wat wrang als de man voordien veldwachter was. Het overkwam August Pladet, jarenlang champetter in Eeklo⁴⁹ (ook soms als politieagent aangeduid, maar er was toen zeker nog een veldwachter⁵⁰; maakt op zich niet veel uit; hij bevorderde), zonder veel egards bejegend, en dan *“bij koninklijk besluit*

van 16 februari is de heer August Pladet benoemd tot politicommissaris der stad Eecloo".⁵¹

Veruit het meest viel een veldwachter de eer te beurt bij de uitreiking van een decoratie. Naast zijn vereremering was hij dus ook *heer*, dubbel feest. Het overkwam Pieter-Bernard Jacques en Sebastiaan Lietaer, respectievelijk van St.-Margriete en Assenede, beiden in 1890. Van de eerste vonden we het in twee weekbladen, zij het met een identieke tekst: "*Aan M. P.B. Jacques, veldwachter te Ste-Marguerite, werd laatst, bij koninklijk besluit, het burgerkruis van 1^e klas toegekend voor meer dan 35 jaren dienst*".⁵² "*M. Sebastiaan Lietaer, veldwachter te Assenede*" kreeg de medaille om dezelfde reden.⁵³ We naderen natuurlijk al het einde van de 19de eeuw. De afstand met het *volk* werd misschien al iets kleiner. Het burgerkruis 1ste klas was natuurlijk ook niet de eerste de beste onderscheiding. We moeten dit ook nuanceren: ze betekende zeker iets, zonder dat het noodzakelijk om een grote verdienste ging, want ze werd toegekend vanwege de jaren dienst. De bevolking wist dit mogelijks niet. Door het ontvangen werd men blijkbaar een heer. Het jaar voordien was P. Gallendijn van Zelzate nog zo ver niet. Voor het redden van een kind dat door het ijs zakte, noteerde de correspondent: "*Eere wie eere toekomt. Deze veldwachter verdient eene eervolle vermelding*".⁵⁴ Hij kreeg al de eerste eer in de krant met een opvallende aanspreking: "*De veldwachter dezer gemeente, M. P. Gallendijn, daar toevallig aanwezig...*".

Aan het einde van de eeuw durfde men misschien soms ook geen onderscheid meer maken. In mei 1897 vond in Bellem een ernstig messengevecht plaats: "*'s Morgends, rond 4 ure, hadden de heeren schepene en veldwachter reeds de twee plichtigen [...] kunnen aanhouden*".⁵⁵ Voor het eerst gelijkheid.

39

Veldwachter Dhaese van Bassevelde

Eén veldwachter willen we nader belichten, gezien we hem maar liefst negenmaal nominatief vermeld vonden in de pers (een volledige controle zou nog meer *hits* opleveren). Honoré Dhaese werd als veldwachter aangesteld in Bassevelde in 1867, na een eerste leven als dagloner. Zijn passage zou er niet onopgemerkt voorbijgaan. In 1874 ontving hij de medaille 3de klas om zich te hebben onderscheiden bij een brand aldaar, voor moed en zelfopoffering dus.⁵⁶ In december 1880 haalde hij opnieuw de krant, voor het oplossen van een diefstal van vier koeien en twee kalveren. Er kon een goed woord af: "*Eer en lof aan den wakkeren veldwachter van Bassevelde!*".⁵⁷

Voor de lokale pers was hij op zijn best in november 1881. Hij stond maar liefst drie zondagen na elkaar in de *Gazette*. Het eerste artikel ging over een diefstal van kippen, konijnen e.d. De Hollandse marechausee vermoedde dat de dieven Belgen waren en gaf dit door aan "*den ijverigen veldwachter van Bassevelde, Honoré Dhaese*". Het duurde niet lang of hij was de daders

op het spoor.⁵⁸ Er werden toen veel gebruiksvoorwerpen en andere goederen gestolen. De week nadien luidde het: *“Hier was de dienstijver van onzen knappen veldwachter Honoré Dhaese op eene harde proef gesteld”*. Uiteraard loste hij de zaak op.⁵⁹ Een week later onderscheidde hij zich alweer tijdens een grote brand.⁶⁰

Het ging nog een tijdje zo door. Ook in 1885 hadden de dieven *“gerekend zonder de waakzaamheid van veldwachter Dhaeze”*. Hij kliste ze toch, door geheel vermomd om 3 u 's morgens naar de konijnenmarkt in Eeklo te trekken.⁶¹ De man was schrandere en uit ons voortgezet onderzoek bleek ook dat hij goed geletterd was, wat wordt bevestigd: *“Onze veldwachter Dhaese, gelijk eenieder weet, is de slimste speurhond van gansch Vlaanderen. Hij las het geval [diefstal met braak] in de Gazette”*.⁶² De 19de-eeuwse correspondenten schrokken niet terug voor enige overdrijving, maar hij loste de zaak toch maar weer mooi op: *“Deze nieuwe trek van doorzicht en dienstijver strekt veldwachter Dhaese eens te meer tot eere”*.

Zoiets moest tot nieuwe eerbewijzen leiden. In 1894 kreeg de *knappe veldwachter* tijdens een openbare zitting van de gemeenteraad opnieuw een medaille en diploma van moed en zelfopoffering, weerom voor een brand. Wel *“Onze beste gelukwenschen!”*, maar... zijn naam ontbrak in het stuk.⁶³ Drie jaar later ontving *“H. Dhaese”* voor meer dan 25 jaar dienst de medaille van 3de klas.⁶⁴ Een hele meneer dus? Vergeet het, zelfs de H. staat niet voor *heer*, maar voor Honoré... 't Kan aan de krant hebben gelegen, 't *Getrouwe* (zie hoger).

40

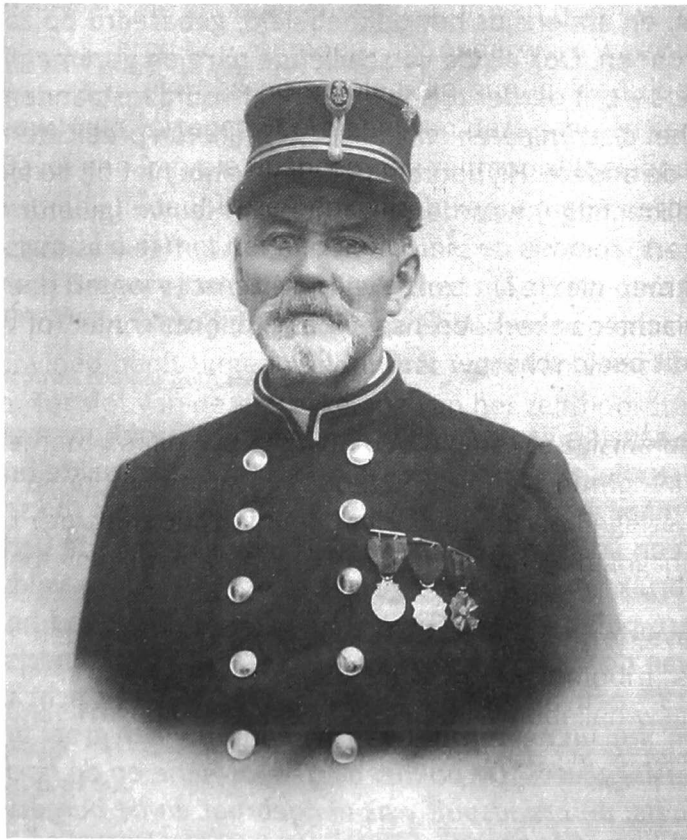
Humor en volkscultuur

Bij de bespreking van de titulatuur merkten we op dat maar sporadisch het woord *champetter* werd gebruikt. Dit is wel anders in de rubriek *Duimkes in 't Getrouwe Maldeghe*. Deze rubriek bevat berichtjes die door plaatsgebrek niet echt in het weekblad geraakten, zijn bijgevolg kort, maar vaak ook ludiek en spottend. Verhoudingsgewijs komen er daar veel meer champetters aan bod. Het gaat dikwijls om politiedienaars van een eind ver (*“Te Deerlijk is de champetter...”*)⁶⁵, zelfs in het buitenland (*“Te Waterland-kerkje in Holland is de champetter in 't kot gesteken en te Oss, in Duitschland hebben ze hunnen champetter burgemeester gekozen”*).⁶⁶ Hoofdredacteur De Lille gooit het hier soms op een hoopje en noemt alle wetsdienaars voor het gemak maar champetters. Hij gebruikt ook soms het woord *schabeletters*, o.a. voor Chicago,⁶⁷ maar ook in Moerkerke,⁶⁸ Brussel...⁶⁹ Het gaat om een verouderde woordvorm, die in sommige regio's – zeker in het Brugse – wel langer in gebruik bleef.⁷⁰ Voor de eigen regio is het zeker spottend bedoeld: *“'t Is niet genoeg eens anders hespen in uwe kave te aanveerden, ge moet ze dan nog laten hangen totdat ze geheel drooge zijn, of ze zenden u den champetter gelijk het verleden zaterdag gebeurde op Noortem”*.⁷¹ Het kan er ook eerder op slaan

dat veldwachters onbelangrijke/nutteloze zaken moeten doen: *“De champetters moeten nu hunne beenen afloopen om briefkens uit te dragen voor eene kiezing die niet gaat gebeuren”*⁷² (oproepingsbrieven voor verkiezingen).

In de weekbladen kwam ook soms (niet zo vaak) een mop voor. De veldwachters komen daar doorgaans snugger uit. Eén viel ons echt op: *Van alles wat – Deze week vochten twee personen in een naburig dorp. Al seffens was de gardechampetter daar om hen te scheiden. « Heer veldwachter, doe geen moeite, merkte een der toeschouwers aan: de branding is duur en die twee daar willen niets dan zich kosteloos verwarmen ! » - « Als het zoo is, zei de wetsdienaar op meesterachtigen toon, dan kunnen ze gerust elkaar de kazak uitkloppen. In 't artikel spaarzaamheid heeft de wet niets te zien.»*

Zowaar een *heer*, maar 't was dan ook maar 'om te lachen...'

Afb. 2: Een veldwachter rond 1900, wellicht uit het Aalterse

Besluit

De veldwachter werd in de lokale berichtgeving in de 19de-eeuwse weekbladen niet als een *heer* (van stand) beschouwd. De commissaris van politie daarentegen kreeg dit etiket veel meer opgekleefd. Toch zal meer en diepgaandere studie hieromtrent noodzakelijk zijn om bv. vertekeningen uit

te vlakken. Heeft 't *Getrouwe Maldeghem* een andere kijk op de zaken en hebben we hier te maken met een vroeger afbrokkelen van de hiërarchische relatie? Hoe zit het bij nog andere weekbladen, eventueel uit Zeeuws-Vlaanderen. Wat zou een integrale consultatie opleveren? Voor sommige aspecten moesten we, helaas, soms nog te fragmentarisch en te exemplatief te werk gaan. Echte verschuivingen verwachten we echter niet.

De veldwachter behoorde tot het gewone (als het ware anonieme) volk (bij hem vaak letterlijk, gezien ook zijn naam niet vermeld werd in de berichten), niet tot de burgerij of de notabelen. Dit heeft meer dan waarschijnlijk te maken met zijn praktische, uitvoerende en ondergeschikte rol, die in enkele voorbeelden naar voor kwam. Uit meerdere, in deze context niet geciteerde, berichten blijkt dat de bevolking zich er terdege van bewust was wie de eigenlijke politiemacht bezat: de burgemeester en/of de commissaris van politie. Dit element hopen we in andere publicaties duidelijk te stellen. Enerzijds moet het algemeen beeld van de landelijke politie in de pers onderzocht worden, en anderzijds het politiebeleid, gebaseerd op zowel officiële als andere bronnen. Ook als de verschillende partijen gezamenlijk optraden, stoorde de pers – zelf eerder tot de burgerij of vooraanstaanden behorend – zich niet aan het *discrimineren* en aan het gebruik van predicaten voor de ene en gene voor de andere. Hij hoorde niet bij de *club*: niet bij de aloude, gevestigde (kapitaalkrachtige) waarden, noch bij de nieuwe (geletterde) waarden als onderwijzers, commissarissen, journalisten,... Het was misschien vooral deze laatste groep die de lijn trok. We komen niet te weten hoe het gewone volk de veldwachter bekeek. Veel spot was er blijkbaar niet (of verzwegen?). Kunnen pv's dit beeld scherper stellen?

Het beperkte aanzien van de veldwachter had (dus ook) te maken met zijn afkomst, zijn studie, zijn financiële situatie... Uit de gebruikte bron is dit niet af te leiden, maar wel uit andere studies.⁷³ Hij was een *volkse figuur*, niet noodzakelijk een *volksfiguur*. Dat laatste blijkt alvast uit de verhouding van het woordgebruik *veldwachter* tegenover *champetter*. De veldwachter had ook een zekere politiemacht, maar beperkt, maar die deed hem nog geen deel maken van de heersende klasse, de burgerij. Dit onderscheid bleef zeker de hele 19de eeuw overeind. Daarvan halen we één echt uitgesproken voorbeeld aan, wel uit het midden van die eeuw: bij een grote brand in Eeklo schreef de verslaggever: "*De politie, de gendarmerie en de nachtwacht waren nu ter plaats; de brandspuit was aengebragt en de burglary en het volk verzameld.*"⁷⁴

De veldwachter kreeg uitzonderlijk het predicaat *heer*, bij bevordering tot commissaris of bij een huldiging vanwege zijn lange dienststaat. Er waren momenten dat hij het meer verdiende. Wat toen onderscheid was, heet nu discriminatie.

We sluiten af met nog een citaat, naar aanleiding van het overlijden van een Eeklose champetter: "*Sedert 1824 was Van Hecke veldwachter te Eecloo, en*

in deze nederige betrekking had hy zich verdienstelyk gemaekt."⁷⁵. Nederige betrekkingen staan onderaan in de hiërarchie... ze trekken geen heren aan en maken er ook geen.

Noten

1. L. DEVRIESE, "Dames en heren: van dominante grijze oudjes, over adellijke lieden naar Jan en Alleman", in: Van Mensen & Dingen. Tijdschrift voor Volkcultuur in Vlaanderen, jg. 10 (2012), 2, p. 40-56.
2. Dit is een uiterst summiere samenvatting, en bijgevolg zonder enige nuancering, van het aan te bevelen artikel van L. DEVRIESE, a.w.
3. F. BASTIAEN, "Sporen van volkcultuur. Huwelijksjubilea in het Meetjesland, eind 19de eeuw", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 60 (2009), p. 75.
4. 't Getrouwe Maldeghem, 20 januari 1889.
5. Gazette van Eecloo, 28 augustus 1870, p 2 k 4
6. De Eecloonaer, 13 januari 1856, p 3 k 1.
7. Gazette van Eecloo, 5 april 188,5 p 3 k 1.
8. Gazette van Eecloo, 4 april 1875, p 2 k 4.
9. 't Getrouwe Maldeghem, 16 september 1888.
10. 't Getrouwe Maldeghem, 20 januari 1895.
11. P. VAN DE WOESTIJNE, 150 jaar. Van De Eecloonaer tot De Eecloonaer, Eeklo, 1999.
12. H. NOTTEBOOM, "Victor De Lille, 1863-1940", in: Het Ambacht Maldegem, jb. 3 (1997), p. 12 e.v.
13. P. LAROY, "Onbemind maakt onbekend. Biografische aantekeningen bij Hendrik Van de Genachte, politiecommissaris in Aalter van 1890 tot 1920", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 60 (2009), p. 91-93.
14. F. BASTIAEN, "Jules Van Lantschoot, een pionier van de Meetjeslandse heemkunde (Bellem, 1871 – Schoonaarde, 1941)", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 63 (2012), p. 69-93.
15. J. VAN DE CASTEELE, "De Knesselaarse dichter en journalist August Victor Bultynck (1844-1917)", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 56 (2006), p. 149.
16. We vonden meerdere (cultuur)stukken die al dan niet door hem waren ondertekend: Gazette van Eecloo, 8 oktober 1871, p 3 k 1-2 (feest in Sleidinge); idem, 12 november 1871, p 2 k 2 (over het Algemeen Vlaams Idioticon); idem, 27 april 1873, p 3 k 1 (Vlaams feest in Boekhoute)...
17. P. VAN DE WOESTIJNE, "De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 53 (2002), p. 299 (namen occasionele medewerkers De Eecloonaer) en p. 308-309.

18. P. VAN DE WOESTIJNE, 150 jaar ..., p. 32.
19. 't Getrouwe Maldeghem, 21 juli 1889. Merk op dat er een wordt gebruikt, gezien er twee veldwachters in dienst waren en daar ook de anderen zonder naam werden vermeld: "Aalter – Men meldt ons uit deze gemeente: Een zonderling geval heeft alhier met de jaskaart plaats gehad, Maandag 15 Juli. Na het eindigen eener venditie en der borgstelling, gingen een veldwachter met zijnen broeder, een briefdrager, aan het spel tegen eenen verkensslachter en een boerken, in de herberg bij "Martje". Het boerken had den deel en gaf aan zijnen tegenmaat den champetter, eenen acht-tienden [sic] van hertens. Er werd hartelijk gelachen en eene goede pint werd er op gedronken. De verwondering van al de toeschouwers was overgroot, voor velen was het de eerste maal dat zij zulks zagen gebeuren."
20. 't Getrouwe Maldeghem, 10 mei 1896.
21. 't Getrouwe Maldeghem, 15 februari 1891.
22. 't Getrouwe Maldeghem, 18 november 1894.
23. 't Getrouwe Maldeghem, 10 mei 1896.
24. 't Getrouwe Maldeghem, 24 januari 1897.
25. 't Getrouwe Maldeghem, 29 juni 1890.
26. Het gaat hier om Pieter Steyaert, zie F. BASTIAEN, "De zelfregulerende dorpsge-meenschap. De veldwachtersfamilie Steyaert in Lembeke (1810-1902)", in: Appeltjes van het Meetjesland, jb. 59 (2008), p. 111-133.
27. 't Getrouwe Maldeghem, 19 augustus 1894.
28. 't Getrouwe Maldeghem, 30 september 1894.
29. De Eecloonaer, 23 september 1849, p 2 k 3.
30. Gazette van Eecloo, 22 november 1885, p 2 k 2.
31. Gazette van Eecloo, 9 januari 1870, p 3 k 2.
32. 't Getrouwe Maldeghem, 19 februari 1893 (over de loting).
33. Gazette van Eecloo, 29 november 1885, p 2 k 3 (over een overval op een brouwers-knecht; de dader kon vluchten).
34. De Eecloonaer, 17 februari 1856, p 3 k 2 (een zogezegde grap, waarbij een geit in Maldegem was gestolen, maar die daders aangekleed in een kinderbedje verborgen).
35. 't Getrouwe Maldeghem, 15 december 1889.
36. 't Getrouwe Maldeghem, 31 oktober 1897 (over een brand in Sint-Laureins).
37. 't Getrouwe Maldeghem, 26 november 1899.
38. De Eecloonaer, 1 november 1868, p 2 k 4 (over een brand in Eeklo; de personen die de werkingen hebben geleid).

39. De Eecloonaer, 27 augustus 1865, p 2 k 4 (over een brand in Maldegem; zij gaven opnieuw leiding bij het blussen).
40. 't Getrouwe Maldegem, 10 juli 1892 (gelddiefstal in Maldegem; er werd een verdachte aangehouden).
41. Gazette van Eecloo, 18 december 1887, p 3 k 1 (brand in het Zomergemse gemeentehuis).
42. 't Getrouwe Maldegem, 20 februari 1898 (burgers hadden een dief aangehouden in Nevele).
43. 't Getrouwe Maldegem, 16 september 1893.
44. 't Getrouwe Maldegem, 25 november 1888.
45. 't Getrouwe Maldegem, 23 december 1893.
46. 't Getrouwe Maldegem, 22 maart 1896.
47. Gazette van Eecloo, 16 mei 1869, p 2 k 4 (Sleidinge).
48. F. BASTIAEN, Aspecten van volkscultuur. Huwelijksjubilea...
49. O.a. in De Eecloonaer, 13 juni 1869, p 2 k 2 ("den heer politie-commissaris vergezeld van den veldwachter Pladet en dezen uit de gemeente Lembeke"). In de Gazette van Eecloo bestempelde men hem als politieagent, voor dezelfde actie en ook op 30 juni 1872, p2 k 4.
50. F. BASTIAEN, De veldwachter in het spanningsveld van autoriteit en solidariteit (het arrondissement Gent-Eeklo, 1830-1914), onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 1984, p. 580.
51. Gazette van Eecloo, 23 februari 1873, p 3 k 1.
52. Gazette van Eecloo, 2 februari 1890, p 3 k 1 en 't Getrouwe Maldegem, 9 februari 1890.
53. Gazette van Eecloo, 18 mei 1890, p 2 k 2.
54. 't Getrouwe Maldegem, 10 maart 1889.
55. 't Getrouwe Maldegem, 23 mei 1897.
56. Gazette van Eecloo, 27 september 1874, p 3 k 1.
57. Gazette van Eecloo, 5 december 1880, p 2 k 3.
58. Gazette van Eecloo, 6 november 1881, p 2 k 3.
59. Gazette van Eecloo, 13 november 1881, p 2 k 3.
60. Gazette van Eecloo, 20 november 1881, p2 k 3.
61. Gazette van Eecloo, 6 december 1885, p 2 k 4.
62. Gazette van Eecloo, 19 februari 1888, p 3 k 1.

63. Gazette van Eecloo, 11 november 1894.
64. 't Getrouwe Maldeghem, 5 september 1897.
65. 't Getrouwe Maldeghem, 14 april 1895.
66. 't Getrouwe Maldeghem, 12 juli 1896.
67. 't Getrouwe Maldeghem, 2 augustus 1896.
68. 't Getrouwe Maldeghem, 15 december 1895.
69. 't Getrouwe Maldeghem, 10 mei 1896.
70. Zie bv. A. DAWIJNDT, Gardechampetter of garde scha(de)beletter, in *Bachten de kupe*, jg. 22 (1980), nr. p, p. 121; A. FRANCHOO, Veldwachters op Varsenare in de vorige eeuw, in *Het Brugs Ommeland*, jg. 15 (1976), nr. 1, p.39 (schadebeletters tijdens het Ancien régime) en A. VAN DEN ABEELE, "Uit het leven van schadebeletter Carolus Coucke (1792-1853)", in: *Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle*, 1984 (Brugse politieagent).
71. 't Getrouwe Maldeghem, 10 mei 1896.
72. 't Getrouwe Maldeghem, 30 september 1894.
73. F. BASTIAEN, De veldwachter in het spanningsveld...; F. BASTIAEN, "Machtsstrijd om een ambtenaar: de veldwachter in de 19de eeuw", in: *Machtsstructuren in de platelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden (12de-19de eeuw)*, Handelingen van het 13de Internationaal Colloquium van het Gemeentekrediet te Spa, 3-5 september 1986, Brussel, 1988, p. 531-553; F. BASTIAEN, "De veldwachter, een volks-figuur", in: *Oostvlaamse Zanten*, jg. 61 (1986), nr. 4, p. 225-237 en F. BASTIAEN, "Fidoeme, of sjampetter Camiel te Bellem", in: *Land van de Woestijne*, jg. 9 (1986), nrs. 3-4, p. 20-46.
74. De Eecloonaer, 17 januari 1858, p 2 k 2-3.
75. De Eecloonaer, 31 maart 1867, p 2 k 3.

BLOED EN TRANEN: ZELFMOORD ALS REALITEIT EN LITERAIRE FIC- TIE IN FRANKRIJK (17de - 18de EEUW)

Tom Bruyer

Samenvatting

Suicidium werd in het 17de-eeuwse Frankrijk, zoals elders in Europa, als een van de ergst mogelijke zonden aanzien. Dit zware taboe blijkt echter niet te gelden op de theaterscene. Met name de ogenschijnlijk conformistische auteur Jean Racine wist de tragische dood van zijn Griekse en Romeinse protagonisten tot de verbeelding te laten spreken door het theatraal oproepen van de dreiging van zelfmoord. Dit bezit een tragisch potentieel dat hij ten volle kon uitwerken. Antieke modellen die de zelfdoding van de helden verheerlijken, werden op die manier subtiel aangepast aan de strenge ethische eisen van die tijd.

47

« A l'égard du suicide (mot que vous avez vraisemblablement employé pour rire, car personne ne l'entend, et deux gens d'esprit me dirent hier que ce ne pouvait être qu'un charcutier), ce ne sera jamais un péché fort à la mode parmi les gens de bons sens. »

Brief van Jean-Baptiste Racine aan Louis Racine (1741). In : *Oeuvres de Jean Racine*, ed. Pierre Mesnard, vol. 7, p. 343.

Inleiding

De geciteerde passage uit de *Mémoires* van Louis Racine - zoon van de bekende Franse dramaturg Jean Racine - toont op ludieke wijze aan dat de term 'suicide' of zelfmoord in verschillende Europese talen pas zeer laat is gecreëerd om een historisch taboe te benoemen. In de Grieks-Romeinse Oudheid, primeert er niet één term op een waaier aan lexicale mogelijkheden om een naam te kleven op deze daad. Verschillende termen nuanceren zelfs zonder enige schroom het motief van de zelfmoordenaar of zijn/haar modus operandi. Op het einde van het Ancien Regime en met de duidelijke invloed van de christelijke moraal, zal het Latijnse neologisme *suicidium* (doden van zichzelf) een equivalent krijgen in verschillende Europese talen.

In het hiernavolgende gaan we na hoe *suicidium* van christelijke zonde tot literaire heldendaad omgevormd wordt. Zelfmoord wordt in het 17de-eeuwse Frankrijk, maar ook in de Lage Landen, als één van de ergste zonden beschouwd, waar men beter over zwijgt. Toch blijkt dit taboe niet te gelden binnen de letteren en op de scène van menig theater. Schrijvers en dramaturgen lijken de verwerpelijke zelfmoord zelfs te verheerlijken en als het ultieme *exemplum* van antieke moed en heldhaftigheid voor te stellen. Deze subversieve voorstelling van zelfmoord op de scène van verschillende populaire theaters in West-Europa, liet ook het publiek en vooral de katholieke kerk niet onberoerd. Aan de hand van een overzicht van de voornaamste studies over zelfmoord op het einde van het Ancien Regime en de analyse van een literair corpus, trachten we deze spanning te interpreteren: een spanning tussen de realiteit van een verwerpelijke daad en een literair model; maar vooral ook een spanning tussen een Grieks - Romeinse erfenis en de invloed van de christelijke moraal op het einde van de 17de eeuw.

Afb. 1: Jean Racine (1639 – 1699)

Zelfmoord als onderzoeksdomein

Het zelfmoordthema overbrugt verschillende studiedomeinen – geschiedenis, sociologie, psychologie, filosofie, recht – en moet in eerste instantie gecontextualiseerd worden. Uit een waaier aan ontelbare studies over zelfmoord, maakten we een selectie van de voornaamste werken die een duidelijke link hadden met de analyse van literair onderzoek in een welbepaald corpus, met name het classicistisch theater van de Franse dramaturg Jean Racine (1639-1699).

Naast de standaardwerken van o.a. Albert Bayet (*Le Suicide et la Morale*) en Emile Durkheim (*Le Suicide*), bleek de studie van Georges Minois (*Histoire du Suicide*) een uitstekend uitgangspunt om het zelfmoordthema te benaderen als maatschappelijk en literair fenomeen, van de Grieks-Romeinse Oudheid, tot de 16de en 17de eeuw in Frankrijk. De specifieke analyses van Yvonne Grisé (*Le Suicide dans la Rome antique*) en van Anton Van Hooff (*Zelfmoord in de Antiek wereld*) illustreren hoe zelfmoord het onderwerp was van vele debatten binnen en tussen filosofische scholen die hun invloed doen gelden tot in de 17de eeuw. Vele vertegenwoordigers van deze scholen verdedigen volgens Albert Bayet een ‘morale nuancée’, die zelfmoord toelaat of aanprijst in bepaalde omstandigheden. Deze denkwijzen kennen een heropleving in de Renaissance, vooral dan met het neo-stoïcisme, en hebben ook de 17de eeuw sterk beïnvloed. Gregory James Murphy's thesis (*Stoicism and the theme of willing death in French tragedy*) toont aan hoe het neo-stoïcisme een onmiskenbare invloed heeft uitgeoefend in het werk van verscheidene Franse dramaturgen. Tot slot van deze afbakening van het zelfmoordthema, was de studie van Bernard Paulin (*Du couteau à la plume: Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)*) uiterst nuttig. Paulin ontleedt alle aspecten van zelfmoord binnen het kader van de Engelse literatuur en zijn studie biedt vele interessante (methodologische) uitgangspunten.

Vervolgens is het noodzakelijk om vooraf antwoorden te geven op enkele essentiële vragen omtrent het studie - object, de zelfmoord, en het bestudeerde genre, de tragedie. Welke zijn de literaire modellen waar Racine zich op beroept en wat is de rol van het zelfmoordthema in de Franse tragedie, van de humanistische stukken uit de 16de eeuw (Jodelle, *La Cléopâtre captive* (1553)) tot de classicistische tragedies in het midden van de 17de eeuw? Drie modellen hebben een onmiskenbare invloed uitgeoefend op Racine: de Griekse held Ajax voor de mannelijke zelfmoord, Sophonisbe voor de vrouwelijke variant en het koppel Pyramus - Thisbé voor de encensering van de *Liebestod*.

De rol van het zelfmoordthema binnen de Franse tragedie staat echter ter discussie. Is zelfmoord op zich één van de tragische passies die de auteur toelaat om de emoties van medelijden en schrik op te wekken die volgens Aristoteles

tot de *katharsis* of zuivering van deze tragische emoties leiden? Volgens sommige critici (zoals Jacques Monférier, *Le suicide*) is zelfmoord voornamelijk een literair middel om de verschillende passies in de verf te zetten, en dan in het bijzonder de liefde. Toch valt op dat zelfmoord een zeer verschillende rol krijgt toebedeeld in de Franse tragedie. In de eerste humanistische stukken (2de helft 16de eeuw), is de dood van het tragische personage voornamelijk een pathetisch schouwspel en bemerken we in de ontknoping van stukken een sterk moralistische ondertoon: de protagonisten handelen niet, maar bejammeren hun tragisch lot. Vanaf het ontstaan van de ‘klassieke/classicistische tragedie’ rond 1630-40, schenken de dramaturgen veel meer aandacht aan de psychologie en de handelingen van elk van de personages. Met het doel de toeschouwer te doen geloven in de *mimesis* of theatrale nabootsing van de werkelijkheid, toont de klassieke dramaturg hoe zijn personages op elk moment op hun beslissing kunnen terugkomen.

De nobele zelfdoding van de tragische held (16-17de eeuw)

Het is van belang het zelfmoordthema te benaderen in functie van de specifieke eisen en richtlijnen voor het Franse theater die in de talloze poëtica van de 16de en 17de eeuw aan bod komen. Voorlopers van Racine en Corneille, zoals Jean Rotrou en Alexandre Hardy schrijven tragedies die nog niet aan de regels en richtlijnen van de “doctrine classique” beantwoorden. Hierdoor hebben ze meer ruimte en mogelijkheden voor de uitwerking van thema’s zoals zelfmoord, waarvan de concrete uitbeelding in de classicistische periode problematisch wordt. Mede door de duidelijke invloed van de Senecaanse dramaturgie, wordt het barokke theater van bijvoorbeeld Jean Rotrou vaak beschouwd als gewelddadig, bloederig en te spectaculair. Vanaf 1630, nemen de klassieke richtlijnen voor het theater, volgens de Poëtica van Aristoteles en onder invloed van zijn Italiaanse commentatoren, geleidelijk vaste vormen aan. In het kader van het zelfmoordthema is vooral de regel van de ‘bienséance externe’ van groot belang: het al dan niet choqueren van het publiek door het expliciet tonen van daden zoals gevechten of zelfmoord op de scène. Pierre Corneille situeert zich vaak tussen zijn barokke voorlopers en de strikte toepassing van de klassieke regels.

Vanaf het begin van de 17de eeuw is merkbaar hoe verschillende theoretici de esthetische principes omtrent de ontknoping van de tragedie en het al dan niet tolereren van zelfmoord, proberen te verzoenen met de christelijke moraal. In dit opzicht is de bijdrage van Giovanni Battista Guarini van groot belang. In *Il Compendio della poesia tragicomica* (1590) geeft de Italiaanse auteur zijn eigen interpretatie van de Aristotelische *katharsis* en probeert hij de ‘eervolle’ zelfmoorden uit de Oudheid te verzoenen met de christelijke moraal omtrent zelfmoord. Rond het midden van de 17de eeuw publiceert

La Mesnardière in Frankrijk *La Poétique* (1640) die zich meermaals buigt over de netelige kwestie van de theatrale zelfmoord. Volgens de Franse theoreticus mag zelfmoord in bepaalde gevallen (“spectacles généreux”) zelfs op de scène getoond worden en kunnen ze als *exempla* dienen die het publiek aanzetten tot deugdzaam gedrag. De moralistische finaliteit van de tragedie is ook terug te vinden in het standaardwerk van l’abbé d’Aubignac, *La Pratique du théâtre* (1657). De klassieke doctrine zal de zelfmoorden verbannen naar de coulissen: d’Aubignac en Corneille (*Discours*, 1660) stellen voorop dat enkel een deel (‘la partie bienséante’) van de sterfscène mag getoond worden. In de plaats van de visuele exploitatie van de zelfmoord, wordt het accent meer en meer gelegd op de retorische en emotionele impact van de laatste woorden van de tragische held. Het tragische einde van een personage wordt in een gestileerd boodschapperverhaal gevat waarbij soms nog de laatste woorden van het personage geciteerd worden. Een analyse van deze verschillende discours toont aan hoe de aangewende retorische procédés een schijnbaar weerzinwekkende dood transformeren tot een getheatraliseerde vorm van de klassieke ‘belle mort’.

Vele auteurs hebben in studies over het zelfmoordthema het belang van een typologie vooropgesteld: verschillende types van zelfmoord die elk op hun beurt worden bestudeerd in hun relatie tot de klassieke mythe waarin ze voorkomen, en hun respectievelijke symboolwaarde en betekenis. Aan de hand van een dergelijke balans kunnen de verschillende aspecten van het zelfmoordthema aan bod komen. Het onderscheid dient gemaakt tussen de geslaagde en de vermeden zelfmoord. Terwijl de eerste categorie meestal het tragische eindpunt is van een lotsbestemming, speelt de tweede een rol als keerpunt in de intrige van de tragedie.

Deze tweede categorie kan vervolgens worden onderverdeeld in verschillende categorieën. De zelfmoordpoging wordt vaak in scène gebracht bij Racine en onderlijnt het onvermogen van de tragische held om een einde aan zijn lijden te maken. Vaak is er een komische ondertoon merkbaar in de herhaalde pogingen van figuren als Mithridate en Monime (in *Mithridate*, 1672), die fungeren als ware tegenvoorbeelden voor de klassieke ‘belle mort’ van de tragische held. Bovendien zijn deze scènes zeer levendig en dramatisch gezien de vertrouwelingen of andere nevenpersonages nooit ver weg zijn om deze ‘laffe daad’ te veredelen en te veroordelen. Het lot van de *confident* in het classicistische theater is onlosmakelijk verbonden met dat van de protagonist: na de dood van het hoofdpersonage, lijkt ook de rol van dit statische personage uitgespeeld en drukt de vertrouweling vaak zijn/haar wens uit om te sterven. Deze verbale uitdrukking van het verlangen om zich te doden is trouwens één van de meest voorkomende categorieën van de vermeden zelfmoord.

Verschillende mannelijke personages (Hémon, Bajazet, Titus) drukken in de

tragedies van Jean Racine de wens uit om een heroïsche dood te sterven, maar vaak primeert het liefdesmotief op de typisch eervolle zelfmoord. Mede door invloed van de liefdespoëzie en ook de helden- en avonturenroman (midden 17de eeuw), assimileert Racine aanvankelijk het archetype van de hoofse liefde en de onderdanigheid van de held die bereid is om te sterven uit liefde. De tijdsgenoten van Racine hebben deze *veine héroïco-galante* in zijn eerste profane tragedies (*La Thébaïde*, 1664; *Alexandre le Grand*, 1665) scherp veroordeeld. Hoewel Racine dit model later de rug zal toekeren en eerder de passionele zelfmoord in scène brengt, beschouwt men hem al te vaak als ‘auteur galant’ in tegenstelling tot zijn voorganger en rivaal Pierre Corneille die niet de zwakheid, maar de moed en heldhaftigheid van zijn tragische personages ten tonele voert.

De plaats van het gebeuren

Een ander aspect van de geslaagde zelfmoord betreft de plaats van het gebeuren. Denken we aan de rol van het altaar in bepaalde tragedies dat in de Oudheid fungeerde als huwelijksaltaar en als offeraltaar. Hier komt de band tussen de tragische passie van de protagonist en de dood duidelijk tot uiting. Het belang ervan gaat terug op de religieuze dimensie van het *thème du sacrifice* in de Griekse tragedies.

52

In het classicistisch theater en dan vooral bij Racine, maakt de dood deel uit van een plechtige ceremonie die enkele welbepaalde socio-culturele codes respecteert. Zelfs de zelfmoord, die in het alledaagse leven geldt als een verwerpelijke daad van lafheid, ontsnapt niet aan dit proces van veredeling en ritualisatie van de tragische dood. Racine herneemt herhaaldelijk het symbool van het altaar dat de ambigüiteit van de tragische ceremonie blootlegt. Deze plaats wordt niet op de scène getoond, maar behoort tot een *ailleurs symbolique* waar de Raciniaanse helden naar toe worden geleid om er de dood (Thanatos) en/of de liefde (Eros) te vinden. In de mythe van Ifigenia komt de inherente ambigüiteit van het altaar het best tot uiting: onder het mom van een huwelijk met Achilles wordt de heldin naar het altaar gelokt om er geofferd te worden. Meer dan een antiek decor, is het altaar een terugkerend thema en een krachtig symbool in de profane tragedies (vooral dan *Andromaque*, 1667 en *Iphigénie*, 1674).

Racine herwerkt twee welbepaalde tragische scenario's, die we ook in de antieke Griekse tragedies terugvinden. Enerzijds worden heldinnen als Andromaque en Monime naar het altaar gesleept om er in de echt verbonden te worden met hun beul. Zelfmoord lijkt de enige optie om aan dit gedwongen huwelijk te ontsnappen en beide heldinnen drukken meermaals hun verlangen uit om te sterven aan het altaar. Dit eerste scenario wordt gekenmerkt

door de constante dreiging van de dood die in extremis wordt afgewend. Anderzijds eigenen heldinnen als Hermione en Eriphile zich het recht toe om hun passionele zelfmoord op het altaar te transformeren tot een soort huwelijk in de dood. De dood van de twee dochters van de mythische Helena toont aan dat de amoureuze passie bij Racine onherroepelijk leidt tot de dood van de held. Racine benut volop de tragische ironie en laat de semantische velden van het huwelijk enerzijds en het offer (in letterlijke of figuurlijke betekenis) anderzijds in elkaar overlopen om ervoor te zorgen dat de ontknoping van zijn profane tragedies de tragische pathos ten top drijft en het publiek verrast.

Modi operandi: symboliek van de gekozen weg

Inzake de geslaagde zelfmoord is ook de symboliek van de modi operandi - de manier waarop zelfmoord gepleegd wordt - van groot belang. Binnen verschillende typologieën onderscheiden we zelfmoord door middel van een wapen ('Romana mors'), ophanging, verdrinking, vergiftiging, mutilatie, enz. Aan elk van deze categorieën kan een connotatie of waardenpatroon vastgeknoopt worden. Reeds binnen het corpus van de antieke tragedies - van de Grieken Aeschylus, Sophocles en Euripides tot de Romeinse tragedies van Seneca - is een kentering merkbaar. De ophanging wordt enkel nog als een infaam en later een vrouwelijk middel gepercipieerd, terwijl het zwaard zijn opgang maakt en zeker in de Romeinse literatuur als het middel bij uitstek geldt van de zelfmoordenaar. Zo berooft Jocaste zich in de tragedie *Oedipus Koning* van Sophocles zich nog van het leven door zich op te hangen, terwijl ze bij Euripides en later bij Seneca gebruik maakt van een wapen om een nobele dood te sterven. De verschillende adaptaties van de sterfscènes zijn betekenisvol en geven aan hoe de verschillende modaliteiten van zelfmoord de mentaliteit weerspiegelen van de Griekse en Romeinse samenlevingen, die niet in alle omstandigheden de vrijwillige dood aanprijzen of bewonderen, zoals al te vaak wordt beweerd.

Rond het midden van de 16de eeuw, herontdekken verschillende Europese dramaturgen de antieke tragedies via de Latijnse adaptaties van Seneca die ze gretig kopiëren, imiteren of verder aanpassen aan de eisen van een modern publiek. Mede door invloed van het neo-stoïcisme, wordt de heldhaftige Romeinse zelfmoord verheerlijkt in de letteren en de beeldende kunst. Cato en Lucretia blijven de onbetwiste helden wiens dood als een *exemplum* wordt beschouwd van moed en eer. De lezers van de Latijnse vertaling van de *Vita* van Plutarchus, zoals onder meer de Franse filosoof Montaigne, prijzen de dood van de antieke helden, ook al is die niet altijd in overeenstemming met het ideaal van de *constantia* zoals dat door de Stoa wordt gepropageerd.

Toch moeten we ons afvragen in hoeverre de toneelschrijvers van deze periode nog abstractie kunnen maken van de christelijke moraal die, parallel met de Grieks-Romeinse erfenis, haar invloed doet gelden. Het valt op dat de sterfscènes in het theater meer en meer de allure krijgen van typisch christelijke bekentenissen en er nog slechts zelden monstrueuze personages zoals bij Seneca ten tonele worden gevoerd. De dramaturgen besteden meer aandacht aan de retorische impact van de laatste woorden van de stervende die, zoals de ‘christelijke’ Seneca in *La Mort de Sénèque* (1644) van Tristan L’Hermite, vergiffenis vraagt voor zijn zonden. Het mooiste voorbeeld van deze evolutie vinden we terug bij Racine, met name in *Phèdre* (1677). Het middel van haar zelfmoord, gif, is in vele opzichten betekenisvol. Enerzijds kan gesteld worden dat Racine de eisen van de *bienséance externe* respecteert en verkiest om zijn publiek niet te choqueren.

Het gif is echter niet enkel een technische oplossing voor dit dramaturgisch probleem. Een grondige lectuur van de verschillende antieke en moderne adaptaties van de Phaedra-legenda laat toe de originaliteit en de symboliek van de zelfmoord van Phèdre bij Racine te vatten. In de tragedie van Racine, is het gif vooral een belangrijke metafoor voor de autodestructieve passie van de protagoniste en voor de kracht van het woord, in het bijzonder de leugen. Racine slaagt erin om deze antieke metaforen nieuw leven in te blazen en te linken aan andere terugkerende thema’s zoals de erfelijkheid van de zonde of de monstrositeit van elk van de personages. De ontknoping van Phèdre visualiseert en concretiseert in bepaalde mate de metafoor van het gif met de bekendmaking dat de heldin bezwijkt aan “un poison que Médée apporta dans Athènes”. Racine verbindt zo in extremis het lot van Phèdre aan dat van de mythische figuur Medea.

Jean Racine: balancerend tussen de klassieke erfenis en de christelijke moraal

Aan de hand van twee casussen (*Bajazet* en *Iphigénie*) wordt in dit luik aangetoond hoe Racine, net als zijn tijdsgenoten, een evenwicht probeert te vinden tussen het respecteren van de antieke bronnen enerzijds en de wil om te innoveren anderzijds. Met de keuze van een oosters onderwerp in *Bajazet* (1672) wil Racine aantonen dat hij er niet voor terugschrikt om van zijn gangbare parcours van Grieks-Romeinse tragedies af te wijken. Deze tragedie is in vele opzichten opmerkelijk en is meermaals veroordeeld door tijdsgenoten die, zoals Madame de Sévigné, onthutst waren door “la grande tuerie” bij de ontknoping van dit stuk. Vooral de zelfmoord van Atalide, die op de scène wordt getoond, is opmerkelijk te noemen. In zekere zin, laat dit ongebruikelijk onderwerp Racine toe om een cyclus aan geweld te enceneren, maar kunnen we in dit opzicht beweren dat hij een ideoloog is van een vroeg ori-

entalisme door de typische *cruauté orientale* ten tonele te voeren? Hoewel Racine ook in andere profane tragedies de Oriënt als kader neemt, blijven de esthetische criteria primeren op externe/ideologische intenties van de auteur. Zo legt Racine in het voorwoord van deze tragedie uit dat de harem het ideale kader vormt voor “la violence des passions”.

De casus van *Iphigénie* (1674) illustreert de methode van de ‘génétique théâtrale’ (cf. Georges Forestier). Na de transformatie van een (tragisch) onderwerp tot een verhaallijn, bestudeert de dramaturg hoe de conceptie van de tragische personages voldoet aan de eis van de *bienséance interne*, namelijk het correct en coherent voorstellen van bepaalde morele eigenschappen. De analyse van de intertekstuele traditie van een bepaalde tragedie werpt een licht op de originaliteit en eigenheid van de Raciniaanse dramaturgie: Hoe slaagt Racine erin om een klassiek onderwerp als het offer van Ifigenia aan te passen aan de eisen van het Franse publiek van de 17de eeuw, zonder hierbij te ver te gaan in de *inventio* en *dispositio* van zijn nieuwe tragedie? De zelfmoord van Eriphile, de rivale van Iphigénie, lijkt de ideale oplossing aan te bieden. Een grondige literaire analyse van *Iphigénie* alsook van het polemische voorwoord leggen de contradicties bloot van een ‘modern’ dramaturg die zich aan de zijde van de ‘Anciens’ schaart in de befaamde “Querelle des Anciens et des Modernes”, maar er toch in slaagt een moderne adaptatie van de klassieke mythe van Ifigenia op te voeren in het somptueuze kader van Versailles.

Conclusie

De analyse van het corpus van profane tragedies bij Racine legt duidelijk verschillende spanningen bloot die kenmerkend zijn voor de benadering van het zelfmoordthema op en naast de Bühne. De Franse context in het 2de deel van de 17de eeuw is uniek om verschillende redenen. De groeiende nadruk op een classicistische belevenis in de kunst en letteren - ten opzichte van een grotendeels barokke context in Engeland of Spanje - dwingt menig dramaturg tot verschillende evenwichtsoefeningen. De visuele voorstelling van zelfmoord op de scène verdwijnt ten gunste van het gesproken woord. Het boodschappersverhaal moet de zondige realiteit van zelfmoord aan het oog onttrekken van het Franse publiek dat geen bloederige taferelen meer wenst te aanschouwen op de scène. De impact van het augustijnisme en een steeds strenger wordende christelijke moraal op het einde van de 17de eeuw laat zich duidelijk voelen in de cultuurbeleving. Antieke modellen die de zelfdoeding van tragische helden verheerlijken worden subtiel aangepast aan de poëtische en ethische eisen van de tijd.

Toch slagen ogenschijnlijk conformistische auteurs als Racine er toch in deze

obstakels te omzeilen. De Franse dramaturg respecteert de nieuwe poëtica en literaire richtlijnen – waaronder de befaamde *bienséance en vraisemblance* – onder Louis XIV, maar zonder de antieke voorbeelden oneer aan te doen. Mits de nodige moderne innovaties, blijft de tragische dood van verschillende protagonisten in zijn tragedies de verbeelding oproepen van zijn tijdsgenoten. In het voorwoord van *Bérénice* (1670) had Racine immers al beweerd dat er helemaal geen nood is aan “du sang et des morts” om de tragische emoties van schrik en medelijden op te wekken. Integendeel, de dreiging van de zelfmoord en het dubbelzinnige discours van de protagonisten hieromtrent, bezitten meer dramatisch potentieel. Bij het aanhoren van de klassieke declamaties op de scène, lijken de tijdsgenoten van Racine dan ook mijlenver verwijderd van de realiteit van ‘suicidium’ als een verwerpelijke daad van lafheid en de ultieme christelijke zonde.

Noot van de redactie

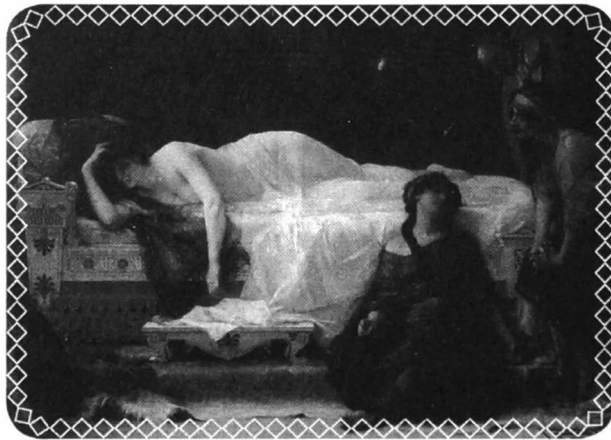
FT
368

Le Sang et les Larmes

Le suicide dans les tragédies
profanes de Jean Racine

Le Sang et les Larmes

Tom Bruyer

Tom Bruyer

Dit artikel is gebaseerd op het doctoraatswerk van Tom Bruyer *Le sang et les larmes. Le suicide dans les tragédies profanes de Jean Racine*, Ugent, 2012.

'Zelfdoding' is een term die actueel wellicht te prefereren is boven het met schuld beladen woord 'zelfmoord', waaraan de auteur in een historische context de voorkeur geeft.

Bibliografie

Primaire bronnen:

Aristoteles, *Poétique*, Paris, Librairie générale française, éd. Michel Magnien, 1990.

Augustinus, *La Cité de Dieu*, Paris, Seuil, 3 vol., 1994.

Plutarchus, *Vies. Phocion-Caton le Jeune*, éd. Robert Flacelière, Paris, Les Belles Lettres, 1976.

Racine, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, éd. La Pléiade, éd. Georges Forestier, 1999.

Racine, *Lettres d'Uzès*, éd. par Jean Dubu, Uzès, Ateliers Henri Peladan, 1963.

Seneca, *De la constance du sage* in : *Dialogues* (t. IV), éd. René Waltz, Paris, Les Belles, 1927.

Seneca, *Tragédies*, Paris, Les Belles Lettres, éd. F.-R. Chaumartin, 2002-2003, 3 t.

Les tragiques grecs. Eschyle-Sophocle-Euripide, Théâtre complet, éd. Victor-Henri Debidour, La Pochothèque, Fallois, 1999.

Théâtre du XVIIe siècle, éd. Jacques Scherer, Jacques Truchet et André Blanc, Paris, Gallimard, Pléiade, 3 t. (1975, 1986, 1992).

Secundaire werken:

Aries, Ph., *L'Homme devant la mort*, Paris, Seuil, 1977.

Bayet, A., *Le suicide et la morale*, Paris, Félix Alcan, 1922.

Cagnat, C., *La mort classique. Ecrire la mort dans la littérature française en prose de la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris, Champion, 1995.

Durkheim, E., *Le suicide*, Paris, PUF, 2002 [1897].

Faber, M.D., *Suicide and Greek Tragedy*, New York, Sphinx Press, 1970.

Forestier, G., *Essai de génétique théâtrale. Corneille à l'œuvre*, Genève, Droz, 2004.

Forestier, G., *Passions tragiques et règles classiques. Essai sur la tragédie française*, Paris, PUF, 2003.

Grise, Y., *Le suicide dans la Rome antique*, Paris, Les Belles Lettres, 1982.

Minois, G., *Histoire du suicide: La Société occidentale face à la mort volontaire* (Paris, 1995).

Paulin, B., *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)*, Lyon, éd. L'Hermès, 1977.

van Hooff, A.J.L., *From Autothanasia to Suicide. Self-Killing in Classical Antiquity*, Routledge, 1990.

Vovelle, M., *La Mort et l'Occident de 1300 à nos jours*, Paris, Gallimard, 1983.

FILOSOFIE TUSSEN GRIEPREMEDIES EN BEER- RUIMDATUMS IN HET HUISHOUDBOEKJE (1919 -1937) VAN LEONIE DE WITTE

Luc Devriese

Samenvatting

Het huishoudnotitieboekje van Leonie De Witte, samengesteld tijdens het interbellum, geeft een verrassende inkijk in het complexe intellectuele leven van een schijnbaar eenvoudige vrouw opgegroeid in een arm arbeidersgezin. Ze was eerst 'fabriekswerkster', daarna winkelbediende en eindigde haar actieve leven samen met haar man, oorspronkelijk letterzetter, in een beenhouwerij - slachterij. Het boekje geeft niets rechtstreeks prijs omtrent haar persoonlijk leven, maar steekt, tussen allerhande praktische notities, vol citaten, overwegend van het stoïcijnse pessimistische type. Haar ongelooflijke ontwikkeling dankte deze vrouw vermoedelijk aan het leergierige milieu rond de stichters van Vooruit, waar niet enkel haar man Frans Seffers actief was, maar ook haar schoonbroers Edmand van Beveren en Jan Foucaert, en vooral haar broer Pol De Witte, bekend om zijn dissidente 'Geschiedenis van Vooruit' en zijn memoires 'Alles is omgekeerd'. Dit laatste, postuum uitgegeven werk, onterecht in de vergetelheid geraakt, geeft een sober, maar aangrijpend beeld van de leefomstandigheden waarin Leonie opgroeide.

Inleiding

Leonie De Witte (1858 - 1939) werd geboren als zesde kind van twaalf (negen opgroeiend), in het Kalkstraatje (nu omgevormd tot Jozef Plateaustraat), in de indertijd beruchte Bataviawijk. Hoewel beide ouders als spinners in die tijd tot de betere categorie van de textielarbeiders behoorden, woonden ze daar in een van de armste en beruchtste buurten van Gent. Pol (Polydoor,

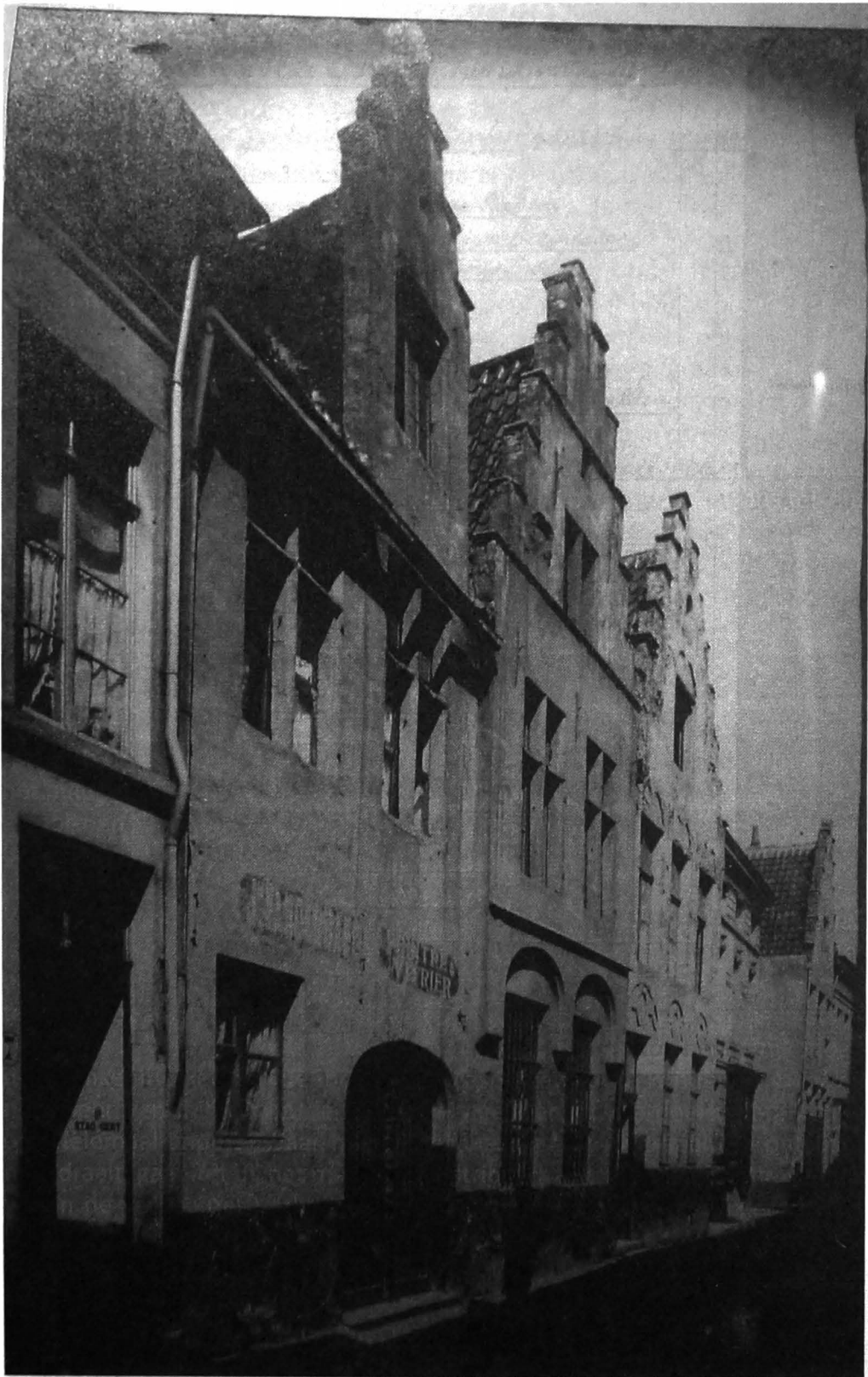
Paul) De Witte, gekend om zijn vete met Edward Anseele en zijn dissidente, opzienbarende *Geschiedenis van Vooruit* (1898) was een oudere broer van Leonie. Hij beschreef in zijn postuum uitgegeven gedenkschrift *Alles is omgekeerd* hoe het er daar aan toeling. Het is een zeldzaam en aangrijpend getuigenis¹. De eerste hoofdstukken van dit veel te weinig gekende werk zijn als het ware ‘verplichte lectuur’ voor eenieder die wil weten hoe het er in een dergelijk milieu in die tijd aan toe ging.

Ongewoon curriculum

Pol liep slechts vier jaar school, maar de leesverslaafde jongen ontwikkelde zich door zelfstudie. Vermoedelijk gebeurde hetzelfde met zus Leonie. Hoewel Pol niets loslaat over zijn zussen, kunnen we heel wat afleiden uit wat hij schrijft over de leefomstandigheden van de familie. Die geraakte in moeilijkheden door de drankzucht van de vader en door het grote kinderaantal. Reserves hadden ze niet. Tijdens de katoencrisis van 1862 werd het gezin verplicht te verhuizen uit de Godshuizenlaan, waar het nog maar kort woonde. *Na lang zoeken*, schrijft Pol De Witte, vond het *een kamer te huur in de Lange Schipgracht, in een huis waarin reeds vier gezinnen gevestigd waren. Het was midden in de winter toen we er heen trokken. We leefden daar met acht mensen in één plaats, waar moest gekookt, gewassen en geslapen worden.(...) ‘Hoe we toen niet allen verhongerd zijn, zou ik niet kunnen zeggen’, zei moeder dikwijls naderhand.* Leonie was toen vier - vijf jaar oud.

Over schooltijd van Leonie De Witte weten we niets, maar die zal wellicht nog minder om het lijf gehad hebben dan die van haar broer. Eerst nog in het Verkenstraatje wonend, verhuist ze naar Korte Schipgracht waar ze na de dood van haar ouders inwoont bij Edmond Van Beveren, schildersbaas en socialistisch voorman, gehuwd met haar zuster Camilla. In 1888 trouwt Leonie met Frans Seffers (1858 - 1933), zoon van een smid uit de Savaanstraat en letterzetter. Hierbij moet aangestipt worden dat letterzetters en andere werknemers in het drukkersambacht in het algemeen goed ontwikkeld waren. Het koppel vestigt zich in het Nieuwland. Nadat Leonie eerst nog als ‘fabriekswerkster’ te boek stond (1876), wordt ze in die periode aangeduid als ‘winkeldochter’, ‘boutiquière’ en ‘demoiselle de magazin’.

Over de beroepsloopbaan van Leonie De Witte kon er buiten de luttele aanduidingen in het archief Burgerzaken van de Stad Gent, niets definitiefs terug gevonden worden. In elk geval was Leonie geen gewone fabriekarbeidster, zoals haar moeder. In welk type winkel ze werkte, kon niet achterhaald worden. Was het bij Vooruit, toen nog op de Garenmarkt (nu Edward Anseeleplein), in de coöperatieve organisatie waarin niet enkel haar broer, maar ook haar man en twee schoonbroers van meet af vooraan stonden²?

Afb. 1: De Lange Schipgracht (ongedateerd, digitale collectie A. Brysse). Het huis waarin het gezin De Witte, (acht personen!) één kamer bewoonde, stond naast het laatste huis rechts, net niet weergegeven op de foto.

62

Afb. 2: De Korte Schipgracht 1-7 (feb. 1940, SCMS 3135, SAG), waar Leonie De Witte als jong meisje kwam inwonen bij haar zus en haar schoonbroer Edmond Van Beveren in een van de hier getoonde huisjes.

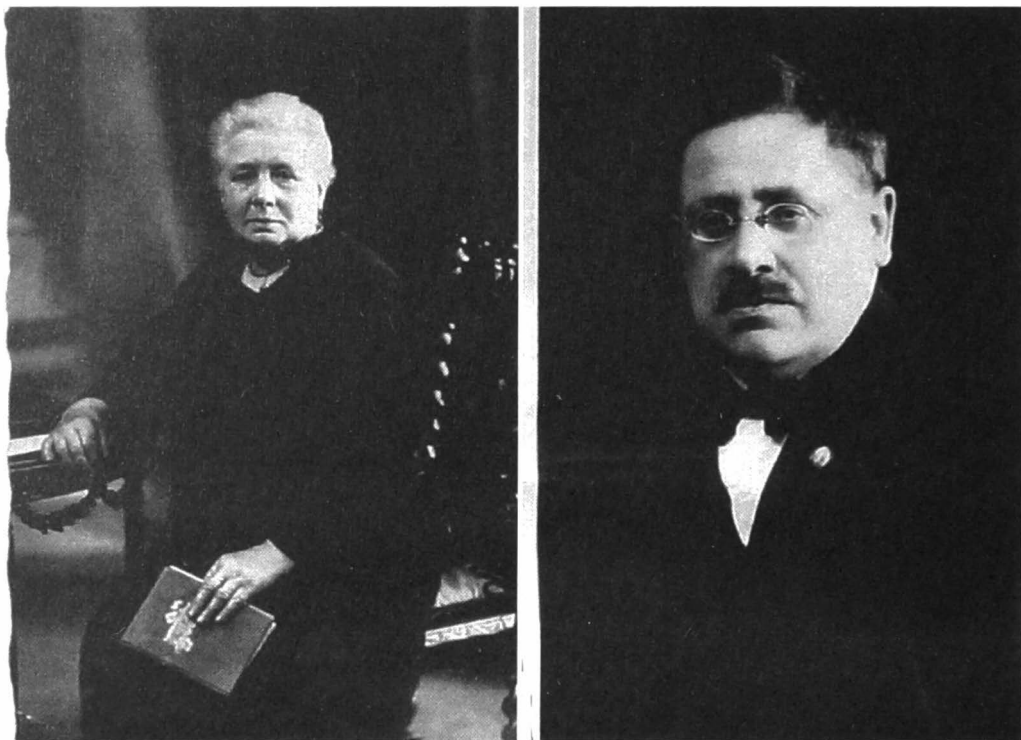
Seffers zelf was erg actief in de prille socialistische beweging. Opgeleid als letterzetter bij Vanderhaeghen, uitgever van de Gazette van Gent, stapt hij over naar het dagblad Vooruit, waar hij meesterknecht wordt en redacteur. Hij ondertekent mede de stichtingsakte en is in 1883 - 1885 beheerder van Vooruit. Hij treedt op als militant en spreker, wordt lid van de vrijdenkersbond en stelt zich kandidaat voor de werkrechtensraad en in 1894 voor de provincieraad. Maar twee jaar later breekt Pol De Witte om onduidelijke redenen met Anseele en wordt ook Seffers als dissident beschouwd³. We mogen aannemen dat Leonie net als haar man meegesleurd werd in de affaire rond broer Pol.

Afb. 3: Het huis in de Jan Verspeyenstraat (foto Willy Rouquart, 2013) waarin Leonie haar notities neerschreef. De gevel was in haar tijd vrijwel zeker bepleisterd.

Volgens Guy Vanschoenbeek, die de personages uit deze periode in de geschiedenis van Vooruit intensief bestudeerde, zijn ook de redenen van het verdwijnen van Frans Seffers uit de beweging niet al te duidelijk. Hij zou van mening verschillen over het collectivisme en de coöperatie. Het feit dat hij zelfstandige wordt, laat vermoeden dat Seffers gaandeweg genoeg krijgt van het socialisme. Hij verhuist met zijn vrouw naar de Jan Verspeyenstraat, een

toen nog relatief nieuwe straat in het vroegere Groot Begijnhof, waar hij zich in de periode 1911 -1920 tot 'vleeshouwer' blijkt omgeschoold te hebben. Leonie staat dan te boek als 'vleeshouster'. In de periode 1921-1930 blijven ze in de dezelfde sector werkzaam, beiden als 'bediende in eene slachterij'. Frans wordt bestuurslid van een middenstandsorganisatie die nauw aanleunt bij de Vrije Burgersbond, in scherpe strijd verwickeld met Vooruit. Vanaf 1930 krijgt Frans, die toen nog drie jaar te leven had, het prestigieuze predicaat van 'eigenaar' opgespeld in het archief van Burgerzaken⁴. Blijkbaar was het koppel toen materieel in goeden doen. Dat kunnen we afleiden uit het aspect van de huizen in de Verspeyenstraat: ruime 'bediendenwoningen' met, naast kelder en zolder, drie volwaardige bouwlagen.

Afb. 4: Leonie De Witte en haar man Frans Seffers (foto ongedateerd, interbellum).

Het handboek

In januari 1919 sterft haar enig kind, de twintigjarige Camilla, en in datzelfde jaar begint Leonie aan haar huishoudbboekje. Door een gelukkig toeval bleef het bewaard. Hieruit blijkt hoe deze vrouw zich op een haast ongelooflijke manier bekwaamde in allerhande disciplines: schrijfkunst, talen (Frans, Engels, Duits, tot zelfs een woordje Latijn), geneeskunst (of wat daarvoor in die tijd moest doorgaan). Keukenrecepten, een beproefd onderdeel van dergelijke documenten, onderbreken totaal. Leonie besteedt ongewoon veel aandacht aan het financieel bestel, van muntwaarden over bedrijfsbelasting tot uitleg over beursverrichtingen. Dat strookt inderdaad met wat kan vermoed worden uit het curriculum van het koppel.

Afdeling VII. — Staatsh. W. Vrijz. Werkmansbibliotheek		Afdeling VII. — Staatsh. W. Vrijz. Werkmansbibliotheek	
	Numm.		Numm.
Pruijs Van der hooven C.	1. Levensstudee	Thomson A. Th. C.	Diner's verhouding tot het humanisme, en zijn betrekkinge
Reynmakers S. J.	Verzekering tegen werkloosheid		Mahommed's Koran en de Arabische philosphie
Rudemaacher Jao.	Onze grootste vijand	Tolstoj L.	Het koninkrijk Gods is binnen U
			Mijn bleek
Rienzi	Kapitalisme en socialisme of atheïsme		Mijn geloof
	Joan Zouals het is, enzooals het worden moet		Pantheïsme en Christendom
	deel I. Socialist. maatschappij		Wat moeten wij doen
	deel II	Traetta David	Het licht of de invloed van het Evangelie op de beschaving en het belang van 'menschen, voorafgegaan door een dichtschrijftersredel der overtuomingen door L. Van Boesel
	Christendom en socialisme		Van leed en vried (verspreide stukken 1892-1895)
Rommers O.	Een stem uit het volk. Sociale toeristen	Troelstra P. J.	Plato. Overzicht van zijn philosphie
	beproven		De Staat
Rousseau J. J.	Idiale, of gedachten over opvoeding	Van der Hoek M. D.	Enquêe sur les associations professionnelles d'ouvriers en Belgique
Schiffle A. E.	De quinesses van het socialisme		Le collectisme
	La quinesses of socialisme		Le solentisme et l'évolution industrielle
			De doozenden der moderne maatschappij
Schopenhauer A.	De vier hoeken eeren der wereld en haar bouwmeester		Beepreking der middelen ten stoffelijke versienlijke en zedelijke verbetering der lagere volksklassen.
	deel I en II		De pantheïsmen of beschouwing van de onwetteligen der Staten gevolgd van de natuurlijke wet
Smiles Samuel	Help u zelf!		
Salvy E.	Karakter		
	Principe et raison d'être du capitalisme social		
Saecht K. A.	Theologie en wetenschap of oude en nieuwe verwichelingswijze		
Skoffel J.	Her sociale vragstuk opgelost (maat met toonen-humand)		
	Witte handel of kapitalbescherming (bijdrage tot bestijding der socialist. demoletie)		
Suwart John Mill	De slavenli der vrouw	Voltaire	Éclaircis complets, tome XIII, Essai sur les mœurs
			Des mœurs complètes, tome XIV, Essai sur les mœurs
			Des mœurs complètes, tome XV, Essai sur les mœurs
Tohernjchowsky	Natuur en godsdienst		
	Over vrijheid		
	Wetle decaal		

Afb. 5: Een kijkje in het kataloogje van de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek Gent. Boekrij nr. 2. Oud-boekrij van het Leesgezelschap der Wevers (1906). Meer dan waarschijnlijk halde Leonie haar lectuur uit een dergelijke 'boekrij'.

Allermeest in het oog springend zijn echter de vele tekststukjes, verhaaltjes en gezegden met een uitgesproken filosofische achtergrond. De aantekeningen en overdenkingen zijn, op een enkele uitzondering na, onpersoonlijk, gaan zelden over concrete toestanden. Ergens schrijft ze wel: *Toepasselijk op de tijdsomstandigheden van de jaren 1930 - 31 - 32 - 33, uit Hamlet: The time is out of joint. De tijd is uit zijn hengsels gerukt.* En ook: *Het is zoo gek 60 jaar oud te zijn! Ik kan er me maar niet in thuis vinden en voor ik goed en wel geleerd zal hebben oud te zijn, ben ik dood. De laatste jaren gaan als een*

bliksem.

Leonie De Witte had in haar laatste levensjaren duidelijk een zwak voor pessimistische gedachten van het stoïcijnse type, op het randje af morbide. Ze schreef die met pen of potlood op in het notitieboek, zo te zien een restant van een kasboek⁵. Aanvankelijk overheersen daarin de huishoudelijke aantekeningen (vooral recepten voor allerlei kwalen en kwaaltjes, met ‘tegen de griep’ als eerste). Hier en daar geeft het opgeschrevene ook een inkijkje in de levensomstandigheden van het kinderloze gezin Seffers - De Witte⁶.

Tussen *remedies voor vallingen* en voor *gezwollen beenen* door staan eerst nog definities van magnetisme, hypnotisme en spiritisme opgetekend. Gaandeweg nemen de filosofisch getinte overpeinzingen meer plaats in, maar de dagelijkse beslommeringen van het huishouden blijven aanwezig, tot en met de data van het ruimen van de beerput des huizes. Die staan opgetekend achteraan het boek, samen met een indrukwekkende reeks overlijdens van vrienden en familieleden. Een aantal bladzijden worden ingenomen door een lang fragment *Den Bedelaar*, overgeschreven uit de spectatoriale geschriften van Karel Broeckaert (1798)⁷. De moraliserende aard van deze uiteenzetting in levendige dialoogvorm tussen een bedelaar, een bekrompen burgermannetje en een verlichte geest (veelbetekenend Bitterman genaamd) moet een sterke indruk gemaakt hebben op Leonie.

66

Het menselijk leven, de tijd, de dood

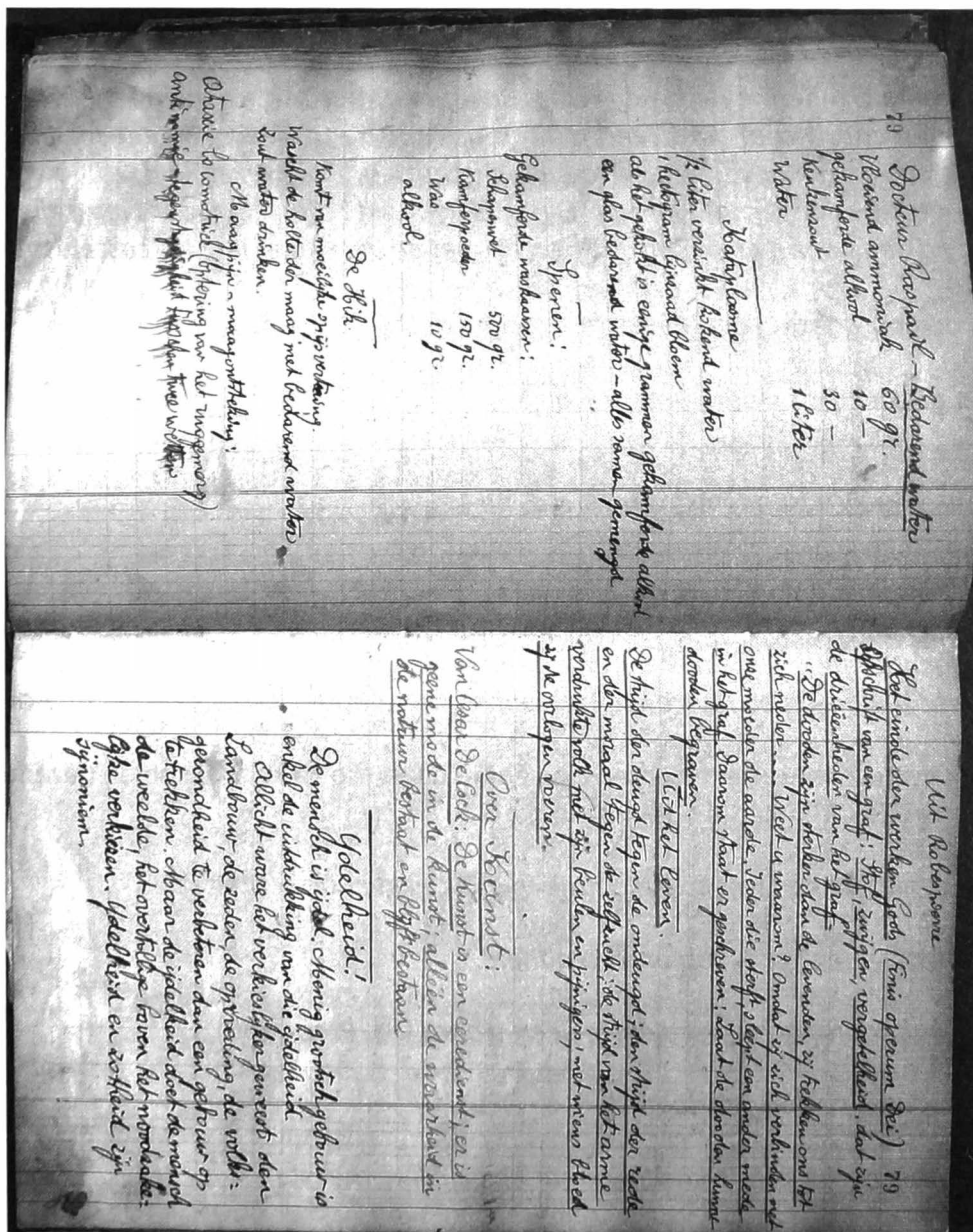
Een eerste notitie zet de toon. *Wat is de mensch? - Een slaaf des doods; een gast der aarde; een voorbij trekkende wandelaar! Een slaaf des doods want hij kan de hand des doods niet ontvluchten; een gast der aarde, want men vergeet hem spoedig; een voorbij trekkende wandelaar, want slapend zowel als wakend, bij het eten en drinken, bij alles trekt hij de dood tegemoet.*

Van hetzelfde kaliber is een overpeinzing over de tijd: *Kent u de tyran die ons van onze wettige gevoelens berooft, de zachte banden verbreekt, de vrienden uiteenjaagt, de herinnering uitwisch, de menschen onverbiddeijk doodt... en die we toch niet blijken te vreezen? Die tyran is: tijd.*

Een nieuwjaarssoverpeinzing leidt niet tot opwekkende gedachten bij een nieuw begin: *Het jaar is nieuw, wij zijn oud. het jaar begint, wij gaan voort. Wij hangen aan den tijd, tot wij eindelijk vallen. het is de eeuwige val, waar we niet kunnen van opstaan. De vernietiging is volbracht.*

En het menselijk leven: *Het menscheijk leven is een echt drama! Het vangt aan met kreten, het eindigt met tranen. daar tussen in soms een lach, maar ook soms één orkest van laster en brutaliteit of van lof. En als het al gedaan is, valt het doek gelijk op het tooneel.*

Leonie was niet de enige die er zo over dacht. Vergelijk met wat broer Pol schrijft in de aanvang van een hoofdstukje in zijn memoires waar hij het heeft over zijn motief om zoveel mogelijk op te schrijven, nu hij nog kan⁸: *De mens is van bij zijn geboorte ter dood veroordeeld. Soms wacht de natuur, of het noodlot, vijftig, zeventig of nog meer jaar om het vonnis uit te voeren, maar uitvoeren doet ze het, want voor dit verdict bestaat er noch beroep, noch hof van verbreking.*

Afb. 6: Uit het huishoudboekje: Robespierre en 'ijdelheid', in het gezelschap van remedies tegen speen en hik.

Menselijk handelen, de maatschappij

Hoe Leonie De Witte dacht over menselijke handelwijzen wordt duidelijk in het volgende. *Een Duitse historie: Der Karnickel hat angefangen; het konijn is begonnen. De Franschen hebben dat overgenomen; le lapin a commencé. Het is de historie van een heerschapp dat met zijn hond over de markt wandelt, alwaar de hond een levend konijntje beetpakt. Vandaar politiebemoeiing, maar de heer vond een getuige die beweerde en dus verklaarde dat... het konijn begonnen was.*

In dezelfde teneur over het gerecht: *Selon que vous serez riche ou mis rable, le jugement de cour vous rendra blanc ou noir. Het gerecht zou ene instelling moeten zijn die boven alle verdenking (staat), vrij van elken invloed, in volle geweten besluit! Is dat wel zoo? Destijds gebruikte men het woord klassejustitie, na den oorlog rasse(n)justitie en nu met de dienstweigeraars castejustitie.*

Zo ook bij Goethe, die Mefistoles in zijn *Faust* laat zingen:

Het gouden kalf staat immer recht

In bespottelijken luister

Aan zijn schitterenden kluister

Liggen vorst en volk geknecht

68

Een uit een andere, toch wel verrassende hoek: *Als de wijsgeren met hunne gedachten uit hun ivoren torens afdalen, beginnen de sacramenten op het altaar te dansen en de tronen (te) wankelen* (Leopold II: Les Carnets du Roi)

Ook de gezegden, de maximes die Leonie bijeen sprokkelt, bespelen dezelfde snaren. Ze laten aan duidelijkheid niets te wensen over:

Is het niet dwaas wijs te willen zijn in een gekkenhuis? (Multatuli)

De haat is een vorm van onwetendheid.

Het vaderland is een verdichtsel, een woord (P.J. Proudhon).

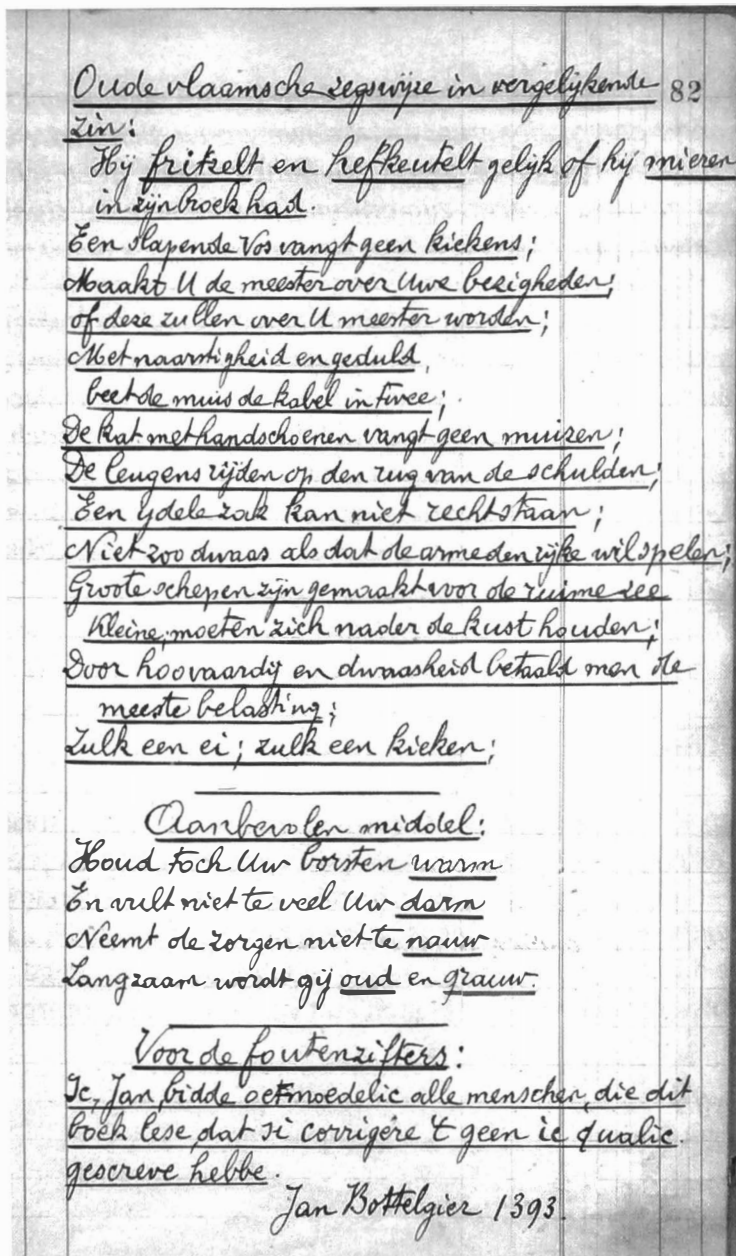
De roem is de zon der dooden.

Het geld is een goede knecht, maar een slechte meester.

Wie met gekken in vree wil leven, moet ze wat te kiezen geven.

Om een volk bij de neus te leien, moet u de dwaasheid van de dag vleien;

Of wel de bie de honingh maect, het is een ander die ze smaect (Vader Cats).

Afb. 7: Volkswijsheden samen met een 14de-eeuwse verzuchting ter attentie van 'foutenzifters', aan het einde van het boekje.

Als mijn soldaten dachten, bleef er niet één in het gelid (Frederik de Grote).

In het land van belofte sterft men van honger.

Blare lekt om gelect te worden.

De woorden dienen om de gedachten te verbergen (Talleyrand)

Hoe te leven met dit alles in gedachten? Leonie schrijft een sonnet *Le bonheur du monde* van Christoffel Plantijn over, dat zelf terug gaat op antieke

voorbeelden:

Een nette woning, een gewin(ni)gen fruithof, zoeten wijn, weinige diensboden, een beperkt aantal kinderen, een trouwe vrouw, zich met weinig tevreden stellen, niet rekenen op de steun van aanzienlijken, geen schulden hebben, noch last met het gerecht, zijn driften beheerschen, zelfstandig denken en ook oordeelen...

Tot slot halen we nog een in haar geschrift een schaarse overweging aan die rechtstreeks in verband staat met de sociaal - economische toestand tijdens het Interbellum: *Alle offers die de rijken moeten brengen zijn slechts opofferingen die zij zich op weeldeartikelen hebben te getroosten; doch alle waardevermindering van het geld, die niet gepaard gaat met een daarmee in overeenstemming zijnde loonsverhoging, beteekent een daling van den levensstandaard der werkende klas.* Dat was iets wat Pol duidelijk meer bekommerde dan Leonie.

Slotbemerking

De hierboven aangehaalde citaten vormen een selectie die, misschien wel enigszins eenzijdig, de hoofdlijnen van Leonie's denken accentueert. De overige tekstfragmenten gaan in dezelfde zin, zijn minder pregnant, nietszeggend of moeilijk te begrijpen. Meestal is de bron niet duidelijk aangegeven. Het blijft hoe dan ook een raadsel hoe zo'n schijnbaar eenvoudige, nauwelijks opgeleide huisvrouw dergelijke teksten kon verzamelen en interpreteren.

* * *

Met bijzondere dank aan Willy Rouquart, die de aandacht vestigde op het in zijn familiearchief bewaarde notitieboek en foto. Hij stelde dit ter beschikking voor deze publicatie. Een van zijn overgrootmoeders was zuster van Leonie en Pol De Witte.

Noten

1. De Witte, P., *Alles is omgekeerd. Hoe de werklieden vroeger leefden 1848 -1918*, Postume uitgave Kritak, Leuven, 1986, pp. 265. Met noten en nawoord door H. Gaus en G. Vanschoenbeek.
2. Naast broer Paul, schoonbroer Van Beveren en echtgenoot Seffers was er nog schoonbroer Jan Foucaert, 'patriarch' zowel van de Broederlijke Wevers als van Vooruit (typering

van Foucaert in Vanschoenbeek, G. *Novecento in Gent*, AMSAB, Gent, 1995, p. 73).

3. Over Seffers: Vanschoenbeek, G., 1995, p. 186-187; Idem, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Universiteit Gent, 1992, Prosopografie, Bijlage 48, p. 212, 246, 249. Haus en Vanschoenbeek veronderstellen dat de oorzaak van de breuk karakterieel was. De Witte, die als jongen zelf in opstand gekomen was tegen zijn vader, kon niet leven met de autoritaire Anseele (nawoord bij de mémoires, p. 274).
4. Stad Gent. Archief Burgerzaken. 5e wijk, boek 4, f° 188; 3e wijk, Boek 5, F° 89; 3e wijk, boek 21, f° 5139 en 5022; 3e wijk, boek 25, f° 161; 2e wijk, Boek 63, f°46 – Boek 55 f° 52, 2e wijk, Boek 55, f°63. Huwelijksakte nr. 1136 in register 1888 M37 (961/1308).
5. Het boek telt 63 beschreven (waarvan enkele met knipsels beplakte) bladzijden en een paar losse papiertjes. Een digitale kopie is bewaard in de KBOV bestanden
6. Aankoop van meubilair en huishoudgerief in 1919: 1947,5 frank; spaarcentjes gestort in de periode 1922 – 1930: 1600 frank. Verder weinig cijfers. En een opmerking zoals: 'remedie om kolen langer te doen branden. Een handvol soda in een paar liter water laten oplossen en dan over de kolen gieten'
7. *Den Bedelaer* verscheen als een aflevering van het weekblaadje *Sysse-Panne* op 7 januari 1798 (18 Nivose, jaar VI). overgenomen in: Broekaert, K., *Borgers in den estamine*, heruitgave door A. Jacobs, Antwerpen, s.d., p. 5-12
8. De Witte, P. (uitg. 1986), p. 35.

EDUCATIEVE PROPAGANDA: HET CHINESE STRIPVERHAAL ONDER MAO

Barbara Vos

Samenvatting

72 — *Het maoïstische stripverhaal gaat terug op Lianhuanhua ('verbonden serie afbeeldingen'), de benaming voor het stripverhaal die de Chinezen zelf gebruiken. Dat zou dateren uit de jaren 1920. Het wijkt vormelijk sterk van het ons bekende type: één afbeelding per pagina en bijhorende tekst onder de prentjes. Tekstballonnen zijn nauwelijks aanwezig. Nog belangrijker zijn de inhoudelijke verschillen. Waar het bij het westerse stripverhaal om ontspanning draait, gaat het bij het maoïstische type om indoctrinatie. Het fantastische element, dat we dikwijls terug vinden in de westerse strips (bijvoorbeeld magie, tijdreizen, bovennatuurlijke gebeurtenissen), ontbreekt volledig. De gewenste waarden en normen worden naar voor geschoven, voorbeelden van wenselijk gedrag worden gepresenteerd.*

Overal waren de verhaaltjes verkrijgbaar, ze werden in grote oplagen gedrukt en relatief goedkoop over het land verspreid. De mensen werden actief aangemoedigd de strips te lezen. Hadden deze verhaaltjes effect op de Chinese bevolking? We mogen veronderstellen van wel. Tot op de dag van vandaag is het Chinese regime sterk bezig met het controleren van de gedachten van haar bevolking.

Inleiding

Bessie, Suske en Wiske, De Rode Ridder, Jommeke, Nero... We zijn allemaal opgegroeid met een stapeltje stripverhalen op de achtergrond. Dikwijls behoorde het tot één van de eerste zaken die we konden lezen en bij velen

groeide het bezit van enkele stripverhalen uit tot een echte verzamelwoede.

Wat echter aan de meesten van ons voorbij gaat, is het feit dat ook andere culturen een traditie van stripverhalen kennen. In dit artikel zouden we onze focus op het maoïstische China willen richten.

Verschillen tussen het westerse en het maoïstische stripverhaal

Vooraleer we in het maoïstische stripverhaal duiken, moeten we de westerse definitie van het stripverhaal verlaten. Wat zijn de traditionele elementen aanwezig in het westerse stripverhaal, die we moeten laten varen als we het Chinese stripverhaal willen begrijpen?

1. De bladzijde is onderverdeeld in afzonderlijke vakjes.
2. De vakjes zijn ingevuld met tekeningen en tekstballonnetjes.
3. De tekeningen vormen een samenhangend verhaal met ontspanning als doeleinde.

Het maoïstische stripverhaal ziet er dus niet uit zoals het westerse. De eerste twee genoemde kenmerken handelen allebei over de vorm van het stripverhaal, dus we zullen deze samen bespreken.

Het maoïstische stripverhaal is geen A4-boekje met verschillende prentjes op één bladzijde. Het gaat om rechthoekige bundeltjes met een omslag in kleur. Het bundeltje bestaat uit bladzijden met telkens één afbeelding, telkens in zwart-wit.

Bovendien zijn tekstballonnen nauwelijks aanwezig in het verhaal. Het gaat eigenlijk om een serie prentjes waarbij de bijhorende tekst onder de prentjes wordt geplaatst. Het is zelfs mogelijk het volledige verhaal te volgen door enkel de tekst te lezen en niet naar de prentjes te kijken. Slechts af en toe wordt een klein tekstballonnetje aan de prent toegevoegd. Bij een westers stripverhaal is dit doorgaans helemaal anders. Deze zaken moeten we in het achterhoofd houden als we een maoïstisch stripverhaal willen herkennen. Hieraan moeten we bovendien het feit toevoegen dat sommige strips geen tekeningen bevatten, maar foto's. In dat geval hebben we een soort van "fotoverhaal" met daaronder de bijhorende tekst.

Ten slotte komen we bij het derde kenmerk. Het maoïstische stripverhaal heeft zeker niet ontspanning als doel van het lezen van het verhaal. Het doel is duidelijk educatief-propagandistisch. Het is dan ook dit element dat we uitvoerig in dit artikel aan bod zullen laten komen aan de hand van enkele specifieke verhalen.

De figuur Mao Tse-Tung

Voor we met de stripverhalen zelf aan de slag gaan, mag een korte introductie van Mao niet ontbreken. Mao leefde van 1893 tot 1976 en oefende een ongeziene dictatoriale invloed uit op het China van de twintigste eeuw¹. Ondanks het feit dat deze man al meer dan dertig jaar geleden is overleden, draagt de Chinese bevolking van vandaag nog steeds de sporen van zijn dictatuur. Onder zijn beleid stierven miljoenen mensen, waardoor Mao dikwijls in één adem wordt genoemd met Hitler en Stalin. Terreur, geweld, propaganda, brainwashing, indoctrinatie, heropvoeding en zelfkritiek zijn de middelen die Mao inzette om zijn politieke doelen te bereiken. Soms slaagde hij hierin, maar de schade die hij aan het land en de bevolking toebracht waren desastreus. We denken dan aan de Grote Sprong Voorwaarts, de Grote Musencampagne, de Laet Honderd Bloemen Bloeien-Campagne en de Culturele Revolutie. Elke keer lagen ideologische motieven ten grondslag om China tot de ideale communistische staat om te vormen.

Waarom het stripverhaal als propagandamiddel?

Mao was uiteraard niet de bedenker van het Chinese stripverhaal. Het maotistische stripverhaal kende voorgangers. Lianhuanhua (wat letterlijk 'verbonden serie afbeeldingen' betekent), de benaming voor het stripverhaal die de Chinezen zelf gebruiken, zou terug dateren uit de jaren 1920².

Mao beriep zich bovendien niet alleen op het stripverhaal om het grote publiek te bereiken. Er is natuurlijk het overbekende 'Rode Boekje'³, maar ook tal van andere geschriften waarvan het Chinese volk werd verwacht die te bestuderen⁴. Het stripverhaal had echter een aantal interessante voordelen op de "gewone" propagandistische literatuur. Het formaat en het volume is een eerste voordeel. De bundeltjes zijn klein en de verhaaltjes lezen gemakkelijk en snel. De toegankelijkheid is een tweede voordeel. Deze boekjes waren niet alleen op verschillende plaatsen verkrijgbaar (bijvoorbeeld in warenhuizen, scholen en boekhandels, in dorpsbazaars, in de eetzaal van grote bedrijven), maar ze werden bijvoorbeeld ook op treinen in bruikleen uitgedeeld. Ze konden zowel onder kinderen als aan volwassenen verdeeld worden. Gino Nebiolo getuigt hiervan in de late jaren '60 - begin jaren '70 van de vorige eeuw⁵. De theeschenkster op zijn nachttrein deelde ze uit aan de (volwassen) reizigers. Wanneer iemand klaar was met zijn boekje, wisselde hij het met dat van iemand anders om dat uit te lezen. Elke reiziger las de boekjes. Niemand negeerde ze of legde ze opzij voordat ze uitgelezen waren. Maar waarom?

Uit de inhoud blijkt duidelijk dat ontspanning niet het doeleinde van het maotistische stripverhaal is. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de afwezigheid van grappige of fantastische elementen in het verhaal, zoals Nebiolo terecht opmerk-

te. In geen enkel verhaal komt een grap of een komisch element voor. Geen practical jokes, woordspelletjes, slap stick, komische misverstanden of andere zaken die de lezer aan het lachen zouden kunnen brengen. Ook het fantastische element dat we dikwijls terug vinden in de westerse stripverhalen (bijvoorbeeld magie, tijdreizen, bovennatuurlijke gebeurtenissen) ontbreekt volledig. Waar gaat het dan wel om? Om de realiteit, of ten minste de wenselijke realiteit uitgebeeld door de maoïstische idealen. Enkele voorbeelden.

Afb. 1: Het Rode Vrouwendetachment

In 'Op het spoor van de misdaad' gaat de douanebeambte Li Ming-kang achter slechteriken aan die een elektrische centrale willen opblazen. Dankzij zijn doorzettingsvermogen, eerlijkheid en zijn dienst aan de gemeenschap kan hij het onheil voorkomen. Een happy end en het zegevieren van de nagestreefde idealen zijn een must. Op deze manier krijgen deze strips een voorbeeldfunctie voor de lezers. Telkens toont men duidelijk wat het negatieve en wat het positieve gedrag is. Bijvoorbeeld in 'Het rode Vrouwendetachment' worden de lezers dikwijls met maoïstische waarden om de oren geslagen. De onderstaande uittreksels zetten toewijding aan de partij, strijdvaardigheid en uiteindelijk zelfopoffering in de verf:

"Tjioeng-hwa en Hoeng-lien werken hard aan hun klassenbewustzijn. Ze verlangen vurig om lid te worden van de partij. In hun aanvragen tot toetreding zeggen ze: 'Ik wil strijden totdat de emancipatie van de arbeidersklasse is voltooid!'"

"'Kameraden' roept Tjioeng-hwa, 'de organisatie van de partij bestaat voort. Wij moeten de taak die door de martelaren voltooid is gelaten ten einde voe-

ren en onvermoeid doorvechten!”

“Binnen enkele seconden is Hoeng door de vlammen omhuld en sterft als held. Tjioeng-hwa heeft vanaf de heuveltop alles gezien, maar ze kan niets doen. Elke poging tot ingrijpen zou de opdracht in gevaar brengen. “

Afb. 2: Lei Fêng

Lei Fêng

Eén van de mooiste voorbeelden is het (foto)stripverhaal ‘Lei Fêng’⁶. Lei Feng is een historische figuur⁷. Hij was een soldaat van het Volksbevrijdingsleger. Hij staat bekend als één van de meest voorbeeldige figuren onder het maöistische regime. In het stripverhaal worden zijn deugden uitvergroot: hij is onbaatzuchtig en staat voortdurend in dienst van de maatschappij. Het verhaal is heel simpel en een plot ontbreekt. Het gaat eigenlijk om een opsomming van de daden van deze voorbeeldige soldaat. Dit betekent niet dat het verhaal biografisch of historisch correct is. Werkelijkheid en propaganda zijn hier niet te onderscheiden. Bovendien is het doel niet de verheerlijking van Lei Fêng, maar het aanzetten van anderen tot het uitoefenen van dezelfde gedragingen en gedachten als Lei Fêng. Op de cover bijvoorbeeld zien we een afbeelding van de acteur die Lei Fêng vertolkt in het (foto)stripverhaal.

Er bestaat geen twijfel over wat hij aan het doen is: hij bestudeert de geschriften van Mao. Daar draait het ook om: het in praktijk brengen van de filosofie van Mao. Dit wordt ook letterlijk uitgedrukt op de laatste pagina van het verhaal:

“Het water heeft een bron, de bomen hebben wortels, de bron en de wortels van de geest van Lei Fêng zijn de gedachten van Mao Tse-Tung, de leidsman

van de partij. Dat allen zich het devies van kameraad Lei Fêng steeds voor ogen mogen houden: studeren voor het volk, zich in dienst stellen van het volk, voor het volk strijden tot het einde."

Hoe weten we zeker dat het niet om de figuur Lei Fêng gaat, maar om zijn gedragingen? Verschillende voorbeelden uit het verhaal tonen dit aan. Wanneer Lei Fêng op zijn vrije dag op een bouwplaats gaat helpen, wil men natuurlijk weten wie hij is. Hij geeft zijn naam echter niet. Ook wanneer hij een oudere dame met een klein kind helpt bij hun tocht naar het dorp Tsjoë, vertelt hij zijn naam niet. Wanneer hij op een ander moment honderd juan schenkt aan een dorp dat getroffen is door overstromingen, doet hij dat anoniem. Wanneer Lei Fêng uiteindelijk om het leven komt (uiteraard tijdens het vervullen van zijn plicht), wordt weinig aandacht besteed aan hoe hij precies is overleden. In het (foto)stripverhaal wordt direct ingepikt op een ander personage voor wie Lei Fêng een voorbeeld was: Wang Ta-li. Hij heeft van Lei Fêng geleerd en zet zijn goede gedragingen verder. De nadruk ligt dus telkens op het wenselijke gedrag en niet op de persoon die het uitvoert.

Conclusie

Het maoïstische stripverhaal is een onmisbaar element als we de volkscultuur van China uit de vorige eeuw willen bestuderen en de volkscultuur van het huidige China willen begrijpen. Niet alleen worden de gewenste waarden en normen via deze strips naar voor geschoven, maar er worden tevens voorbeelden van wenselijk gedrag voorgesteld.

Voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van het stripverhaal, is de Chinese variant een welkome verrassing. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat het maoïstische stripverhaal niet aan dezelfde vormvereisten voldoet als het westerse stripverhaal. Hierdoor werd het Chinese stripverhaal in het verleden wel eens over het hoofd gezien. Nog belangrijker dan de vormkenmerken zijn de inhoudelijke aspecten. Deze konden onmogelijk nog meer verschillen van de westerse tegenhanger. De doelstelling is dan ook helemaal anders. Waar het bij het westerse stripverhaal om ontspanning draait, gaat het bij het maoïstische stripverhaal om indoctrinatie. Overal waren de verhaaltjes verkrijgbaar, ze werden in grote oplagen gedrukt en relatief goedkoop over het land verspreid. De mensen werden actief aangemoedigd ze te lezen.

Hadden deze verhaaltjes een effect op de Chinese bevolking. We mogen veronderstellen van wel. Tot op de dag van vandaag is het Chinese regime sterk bezig met het controleren van de gedachten van haar bevolking. Denk maar aan de censuur van het internet en het onder huisarrest plaatsen van schrijvers en kunstenaars die zaken in vraag durven stellen. Onder Mao was dit niet anders.

Bibliografie

De Mao-strips/Deel 1. Amsterdam, B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, 1972, 168p.

Inhoud: Opiumoorlog, Het rode vrouwendetachment, Blauwe zee en rode harten, Het meisje van de volkscommune.

De Mao-strips/Deel 2. Amsterdam, B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, 1972, 148p.

Inhoud: Op het spoor van de misdaad, Brief uit Zuid-Vietnam, Lei Fêng

CHANG (J.) en HALLIDAY (J.). *Mao, het onbekende verhaal*. Amsterdam, Forum, 2008, 937p.

TSETOENG, (M.). *Artikelen over klassenstrijd, produktie en organisatie*. Amsterdam, Kritiese Bibliotheek Van Gennep, 1973, 118p.

Noten

1. Een complete en kritische biografie hebben we dankzij Jung Chang en Jon Halliday: *Mao, het onbekende verhaal* (2005). Hoewel het boek een aantal negatieve recensies heeft gekregen, is het onmisbaar om de figuur van Mao te bestuderen.
2. Op de website <http://digioll.manoa.hawaii.edu/storybook/index.php> is een mooie verzameling afbeeldingen van lianhuanhua opgenomen. Op de website <http://huntingtonarchive.osu.edu/Exhibitions/litInLine.html> kan een online tentoonstelling worden bekeken.
3. Het Rode Boekje bevat een verzameling van citaten van Mao.
4. Een interessante bundeling van teksten van de hand van Mao vinden we in: TSETOENG, (M.). *Artikelen over klassenstrijd, produktie en organisatie*. Amsterdam, Kritiese Bibliotheek Van Gennep, 1973, 118p.
5. Deze getuigenis is zowel te lezen in Deel 1 als in Deel 2 van 'De Mao-strips' (zie bibliografie voor volledige referentie).
6. Naast het stripverhaal is er ook de film over Lei Fêng, waaraan de foto's zijn ontleend.
7. Er werd zelfs een museum rond zijn figuur opgericht. Zie <http://www.leifeng.org.cn/en.asp>.